

Дарагія суайчыннікі!

Віншую вас з 75-годдзем Вялікай Перамогі.

Беларусь адзначае гэту знамянальную дату ў няпросты час. Аднак нашы сённяшнія цяжкасці цьмянеюць перад нягодамі і стратамі, што выпалі на долю гераічнага пакалення, якое выратавала свет ад карычневай чумы.

Мы бясконца ўдзячныя ветэранам, якія ў гэты свяшчэнны для ўсяго народа дзень разам з намі. Адаём даніну павагі патрыятызму, стойкасці і працавітасці працаўнікоў тылу. Схіляем галовы ў памяць аб тых, хто не ўбачыў майскія салюты Перамогі 1945 года. Перад горам маці, якія не дачакаліся сваіх сыноў і дачок. Смуткуем і помнім аб усіх ахвярах той страшэннай вайны.

Аднак жыццё заўсёды перамагае смерць. Таму беларусы павінны захаваць у вяках гэту бясконную спадчыну — нашу Вялікую Перамогу. Свята шанаваць і абараняць яе ад паклёпу і фальсіфікацый.

Ад усёй душы жадаю вам, дарагія суайчыннікі, мірнага неба, здароўя, шчасця, дабрабыту і новых здзяйсненняў на карысць роднай Беларусі.

Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь
Аляксандр ЛУКАШЭНКА

**“Якою цаной
заваяванае шчасце —
помніце!”**

Фота Таццяны МАТУСЕВІЧ

Рэтрапанарама эпопеі

З Савецкіх часоў маем добрую завядзёнку адзначаць юбілейныя даты Вялікай Перамогі буйнамаштабнымі мастацкімі акцыямі. Вось і да сёлета 75-гадовага юбілею Беларускага саюза мастакоў падрыхтаваў рэспубліканскую выставу. Яна разгорнута ў сталічным Палацы мастацтва.

Пётра ВАСІЛЕЎСКИ

Назваецца яна “75 гадоў памяці”. Арганізатары не ставілі сабе за мэту праілюстраваць мастацкімі творамі гісторыю Вялікай Айчыннай вайны. Беларусы і без таго яе ведаюць. Да таго ж у нашай сталіцы ёсць цудоўны музей, дзе ваенная эпопея сумленна і аб’ектыўна выкладзена праз дакументы і артэфакты. Мэтай была менавіта гісторыя памяці. Наведвальнікам выставы прадстаўлена магчымасць пабачыць, як вайна асэнса-

вана мастакамі, што былі яе ўдзельнікамі і сведкамі; якія эмацыйныя чыннікі вялікай трагедыі і вялікага подзвігу закранулі сэрцы і розум наступнага пакалення, як бачыць вайну сённяшняга творчых моладзь. Пастаўленая задача выканана даволі паспяхова.

Але як ва ўсялякай рэтрапанараме штосьці сёння ўспрымаецца архаікай, штосьці патрабуе дадатковага тлумачэння, штосьці падаецца спрэчным з гледзішча сучаснасці. Так. Аднак усё гэта — наша гісторыя, якую трэба ведаць.

Шматабличная сімволіка

У памяшканні мінскай ратушы праходзіць выстава “Сімвалы Перамогі”. Большую частку экспанатаў прадставіў Музей гісторыі горада Мінска, спрычыніліся да справы Беларускага саюза дызайнераў і ўладальнікі прыватных калекцый.

Пётра ВАСІЛЕЎСКИ / Фота Таццяны МАТУСЕВІЧ

Фрагменты экспазіцыі.

Нешта калекцыянаваць, сістэматызаваць — такая ж натуральная праява чалавечай натуры як і творчыя памкненні. Зрэшты, гэта адна з форм творчасці. Але мастак, дызайнер, кампазітар, скарыстоўваючы энергію душы ці Космасу, дадаюць новае да існуючага. У калекцыянера ж — шчасце, калі доўга шукаў і нарэшце прыдбаў, пакута — калі літаральна з пад рук перахапілі артэфакт, пра валоданне якім даўно марыў.

Памяць пра Вялікую Айчынную вайну — не толькі велічныя мемарыялы, выдатныя творы літаратуры, выяўленчага і кінамастацтва. Гэта яшчэ і пластыка малых форм, памятных значкі і медалі, плакаты. Гэта, зрэшты, посуд, упрыгожаны адпаведнай сімволікай, у якога галоўнае прызначэнне лашчыць вока. А дастаюць яго з серванта і ставяць на стол толькі ў выключных выпадках.

На маю думку, найбольш выразна эвалюцыя памяці выяўлена ў экспазіцыі плакатаў. Мастакі гэтай спецыялізацыі вельмі аператыўна рэагуюць на змены настрою ў грамадстве і дынаміку эстэтычных стэрэатыпаў. У дадзеным выпадку напачатку памяць пра вайну выяўляецца ў пафаснай стылістыцы, потым з’яўляецца роздум пра тое, чаго нам каштавала Перамога, і нарэшце — заклік не забываць пра ветэранаў.

Клопат нашчадкаў

Напярэдадні першамайскіх святаў у прэс-цэнтры Дома прэсы абмяркоўвалі пытанні добраўпарадкавання мемарыялаў Вялікай Айчыннай вайны. Акрамя прэс-канферэнцыі, у якой удзельнічалі прадстаўнікі музеяў і мемарыяльных комплексаў, адбылася відэатрансляцыя з Брэсцкай крэпасці, а таксама ад помніка піянеру-герою Марату Казею ў Мінску, дзе адбылася добраўпарадкаванне тэрыторыі ў рамках акцыі “Беларусь памятае. Ніхто не забыты, нішто не забытае”, зладжанай Беларуска-рэспубліканскім саюзам моладзі і Беларускай рэспубліканскай піянерскай арганізацыяй.

Антон РУДАК

У нашай краіне клопат аб ваенных мемарыялах з’яўляецца неад’емнай часткай палітыкі дзяржавы і грамадскага жыцця, бо трагедыя вайны так ці інакш закранула кожную сям’ю. Дырэктар Дзяржаўнага мемарыяльнага комплексу “Хатынь” Артур Зельскі нагадаў, што для захавання памяці аб падзеях Вялікай Айчыннай вайны неабход-

на звяртаць увагу не толькі на подзвіг салдат і партызан, але і на трагічны лёс мірнага насельніцтва падчас акупацыі.

За апошні год мемарыяльны комплекс “Хатынь” наведалі 250 тысяч чалавек. Важна, каб гісторыя вайны ўспрымалася не абстрактна, а асабіста, на прыкладзе канкрэтных лёсаў.

Захаванне памяці аб вайне знаходзіць сваё адлюстраванне і ў міжнародным супрацоўніцтве. Дарадца-пасланнік пасольства Рас-

ійскай Федэрацыі ў Рэспубліцы Беларусь Пётр Фралоў распавёў аб перадачы расійскаму боку сямі капсул з зямлёй з месцаў баёў на тэрыторыі шасці абласцей Беларусі і Мінска. Урачыстая цырымонія перадачы адбылася 30 красавіка на пляцоўцы перад Храмам-помнікам у гонар Усіх святых у Мінску. Капсулы будуць закладзеныя ў падмурак пліт Галоўнага храма Узброеных Сіл Расійскай Федэрацыі.

Ваенныя мемарыялы існуюць у розных рэгіёнах Беларусі, але ўся інфармацыя аб падзеях, на памяць аб якіх яны ўзведзены, назапашваецца і знаходзіць адлюстраванне ў Беларуска-рэспубліканскім дзяржаўным музеі гісторыі Вялікай Айчыннай вайны. Вучоны сакратар музея Валерый Надтачаеў распавёў аб працы, якая праводзіцца гэтай установай па ўкараненні новых тэхналогій. У кожным з музейных залаў размешчаны інфармацый-

ныя тэрміналы, якія дазваляюць аператыўна праглядаць падборкі музейнай і архіўнай інфармацыі, мастацкіх і дакументальных фільмаў, інтэрв’ю з удзельнікамі падзей. Інфармацыя ў тэрміналах, колькасць якіх дасягае трох дзясяткаў, пастаянна абнаўляецца, што дазваляе пазнаёміць наведвальнікаў з як мага большай колькасцю паступленняў у фонды музея, куды штогод трапляюць каля тысячы новых артэфактаў.

Матэрыялы, якія не могуць быць прадстаўлены ў пастаяннай экспазіцыі, таксама актыўна выкарыстоўваюцца — так, напрыклад, 6 мая ў музеі адкрылася часовая экспазіцыя “Героі вайны на Краснай плошчы”, прысвечаная ўраджэнцам Беларусі, якія ўдзельнічалі ў Парадзе Перамогі ў Маскве 24 чэрвеня 1945 года. Тут можна будзе пабачыць іх асабістыя рэчы, а таксама мундзіры і штандары франтоў, якія выкарыстоўваліся падчас парада.

КУЛЬТУРА

ШТОТЫДНЁВАЯ ГРАМАДСКА-ПАЛІТЫЧНАЯ, ДЛЯ ДАСУГУ (КУЛЬТУРА, МАСТАЦТВА) Выдаецца з кастрычніка 1991 года.

Заснавальнік — Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь. Рэгістрацыйнае пасведчанне № 637, выдадзена Міністэрствам інфармацыі Рэспублікі Беларусь.

Адказны сакратар — Юрый КАРПЕНКА; рэдактары аддзелаў: Яўген РАПІН; аглядальнікі рэдакцыі: Дар’я АМЯЛЬКОВІЧ, Надзея БУНЦЭВІЧ, Алег КЛІМАУ, Надзея КУДРЭЙКА, Антон РУДАК, Ілья СВІРЫН, Юрый ЧАРНЯКЕВІЧ; спецыяльны карэспандэнт: Пётр ВАСІЛЕЎСКИ, мастацкі рэдактар — Наталля ОВАД; карэктар — Таццяна ПАШЭНЬКА.

Сайт: www.kimpress.by, E-mail: kultura@tut.by. Адрас рэдакцыі: 220013, Мінск, пр. Незалежнасці, 77, чацвёрты паверх. Тэлефоны: (017) 286 07 97, (017) 334 57 23. Тэлефон-факс: (017) 334 57 41. Рэкламны аддзел: тэл. (017) 286 07 97, 334 57 41. Выдавец — Рэдакцыйна-выдавечкая ўстанова “КУЛЬТУРА І МАСТАЦТВА”. Дырэктар — СЛАБОДЗІЧ Ірына Аляксееўна; першы намеснік дырэктара — КРУШЫНСКАЯ Людміла Аляксееўна. Прыёмная: (017) 334 57 41.

220013, Мінск, пр. Незалежнасці, 77. Чацвёрты паверх. Бухгалтэрыя: (017) 334 57 35. Аўтары допісаў паведамляюць прозвішча, поўнасна імя і імя па бацьку, пашпартныя звесткі (нумар пашпарта, дату выдачы, кім і калі выдадзены пашпарт, асабісты нумар), асноўнае месца працы, зваротны адрас. Аўтарскія рупкісны не рэзюмуюцца і не вяртаюцца. Меркаванні аўтара могуць не адпавядаць пункту гледжання рэдакцыі. Аўтары нясуць адказнасць за дакладнасць матэрыялаў. *Матэрыял на правах рэкламы.

© “Культура”, 2020. Наклад 3204. Індэкс 63875, 638752. Рознічны кошт — па дамоўленасці. Падпісана ў друку 08.05.2020 у 15.00. Замова 1499. Рэспубліканскае ўнітарнае прадпрыемства “Выдавецтва “Беларускі Дом друку”. 220013, г. Мінск, праспект Незалежнасці, 79/1. ЛП № 02330/106 ад 30.04.2004.

“Балада пра Бацькоў” — 2020

Сёння юбілей Вялікай Перамогі! Свята, якое неаддзельнае ад таго, пра якое зараз згадаем, без якога мо і не нарадзілася б наша “Балада пра Бацькоў” тых і ўжо сённяшніх часоў... Мінула адзінаццаць гадоў з таго суботняга дня, калі наш рэдакцыйны праект пабачыў свет на старонках “Культуры” ў тагачасны юбілей Вызвалення Беларусі. Але “Балада пра Бацькоў” можа доўжыцца бясконца, прынамсі як і Памяць пра родных людзей, што перадаецца з пакалення ў пакаленне: ад дзяцей да іхніх патамкаў — унукаў, праўнукаў, пра-пра-пра... і так да наступных чалавечых “звёнаў” у непарыўным ланцужку кожнага радаводу беларускай нацыі... Вось і зноў яна — наша агульная “Балада...”

Кветкі невядомым салдатам

Маё дзяцінства прайшло ў “хрушчоўцы” па вуліцы Казлова. І ў нас была сямейная традыцыя: штогод 9 Мая мы ішлі да манумента на плошчы Перамогі. А спачатку — неслі кветкі на вайсковыя могілкі, што непадалёк. Там не было пахавана нікога з нашых сваякоў, ды і летніка з квяцістымі клумбамі ў нас не было. Але маці, нягледзячы на вечную грашовую нястачу, купляла як мага больш кветак, каб хапіла на большую колькасць магіл, сярод якіх было шмат безымянных, пазначаных толькі зорачкамі.

Надзея БУНЦЭВІЧ

У гэты дзень мы віншавалі сваю бабулю — Сафію Дзмітрыеўну Сеньюковіч. Вайна заспела яе ў Ташкенце, і ўсе гэтыя гады яна працавала на ваенным заводзе, вырабляла снарады. Расказвала, як хадзіла туды па некалькі кіламетраў пешшу, як несла атрыманы хлебны паёк дадому, дзе яе чакала маленькая дачка — мая маці, пакінутая пад апеку сваёй бабулі. І як пісала на тых “падарунках Гітлера” вершы-пасланні — накітавала такога: “Лети, моя мина, до самого Берлина, прямо в сердце Гитлера зверино”. У такі час было не да тэхнікі бяспекі, потым гэта абярнулася інваліднасцю. А мой дзядуля, яе муж Канстанцін Крамнёў, загінуў разам з яшчэ двума іх дзецьмі ў 1930-я ў Казахстане, дзе яны тады жылі: там пачаўся галадомор, а разам з ім і эпідэмія, а ён быў урачом.

На фронце ваяваў бабулін брат — Якаў Дзмітрыевіч Сеньюковіч. Вярнуўся без ног. Бабуля пасля вайны паехала жыць на радзіму продкаў — у Беларусь. А ён застаўся ў Ташкенце. З часам яму зрабілі пратэзы, і ён змог патроху хадзіць. А калі была адкрыта прамая авіялінія, аднойчы нават прылятаў да нас. Я была тады маленькай, нічога не ведала пра тых “штучныя ногі”, але ўвечары пачула нейкія незразумелыя гукі і стрыманыя стогны. Паддаўшыся дзіцячай цікаўнасці, зірнула ў шчыліну дзвярэй і спужалася: дзеда Яша, як я яго называла, зды-

Якаў Дзмітрыевіч Сеньюковіч. 1974 г.

маў пратэзы, а пад імі было крывавае месіва — у кроў расцёртыя абрубкі.

Мой бацька ў вайну быў хлапчуком, жыў у мястэчку Старобін, што паблізу заснаванага ў пасляваенны час Салігорска. Вайна была для яго забароненай тэмай: ён адразу цягнуў тварам і пераводзіў размову ў іншы бок. Я ведала, чаму: немцы з-за нейкай дробязі расстралялі на яго вачах маленькага браціка. Нічога не распавядала і мая цётка Маша — яго старэйшая сястра, да якой мы звычайна прызджалі на ўсё лета. Яна вельмі любіла нас, з асаблівай пяшчотай ставілася да майго брата, песціла яго, даравала ўсе дзіцячыя свавольствы. Пазней я зразумела, што ў ім яна бачыла свайго загінуўшага брата. А ў нас абодвух — яшчэ і сваіх ненароджаных дзяцей. Маці ўпотаі расказала мне сямейную тайну, што на ўсё жыццё засталася незагойнай ранай маёй любай

Я з дзедам Яшам. Май 1968 года.

цётхны. У Марылі быў каханні, яны збіраліся пабрацца шлюбам. Ён пайшоў на фронт, загінуў, але яна ўсё роўна чакала яго. Заўсёды і штодзень. Нават з-за гэтага пайшла працаваць паштальёнам — каб першай атрымаць ад яго вестачку. Прымаючы розумам непазбежнае, сэрцам яна адмаўляла тую трагедыю, спадзеючыся на памылку. Прачыналася на досвітку — і адразу бегла да брамкі: а раптам ідзе? Гэта быў як штодзённы рытуал, выкананне якога павінна было наблізіць час сустрэчы. Сапраўдная прыгажуня, яна так і засталася адзінокай. Не таму, што ніхто не заляцаўся: проста яна чакала і верыла. Калі была ўжо ў гадах і цяжка захварэла, мы ўзялі яе да сябе. Ну якія ў старой вясковай хаце выгоды? У яе нават газ не быў праведзены. Але цётка пакутавала, рвалася дадому — і аднойчы папросту збегла, пакінуўшы запіску, што не можа іначай. Цікавая дэталі: Дзень вызвалення Мінска прыпадаў на яе дзень народзінаў. Яна вельмі ганарылася гэтым. І ніколі не адзначала свае юбілей: прасіла віншаваць яе не з асабістым святам, а з вызваленнем ад захопнікаў. Пэўна, у адной такой дробязі — усё стаўленне да вайны і Перамогі.

К

Бэз для дзядулі

Мікалай Сцяпанавіч і Кацярына Мамантаўна. 2009 год.

...Набліжаецца 9 Мая, а для нашай сям’і гэта свята непарыўна звязана з дзядуляй. Наш Мікалай Сцяпанавіч, у час вайны малады партызан, проста абагаўляў Дзень Перамогі. Даставаўся гармонік, апранаўся касцюм і медалі, “мабілізоўваліся” унучкі (гэта я і мая сястра Вольга), — і ўсе ішлі гуляць у горад. А увечеры, па вяртанні, як і ўва многіх сем’ях, — хатнія пасядзелкі.

Дар’я АМЯЛЬКОВІЧ

З гадваю адзін з такіх дзён, калі дзядуля нас малых з сястрой узяў “на парад”. Адна справа, калі глядзіш на шэсце ветэранаў здалёк, па тэлевізары, ці з боку публікі, а іншая — калі ты сам ідзеш сярод яго ўдзельнікаў. Ветэраны рухаліся ў калоне па тады яшчэ праспекце Скарыны, а паабাপал дарогі стаялі людзі з кветкамі ды віталі іх. Мы, малыя, трымалі дзядулю за рукі, і гэта было незабыўнае ўражанне — гонар і засмучэнне адначасова. Нашы бацькі, вырашыўшы “падагрэць” дзіцячыя эмоцыі, беглі ўздоўж шэсця, махалі кветкамі, і крычалі “ўра!” Дзядуля смяяўся, і мы разам з ім.

Потым былі вітанні нашага Мікалая Сцяпанавіча з сябрамі, вядомымі і невядомымі. Інтэрв’ю з карэспандэнтамі, — караченькія і не вельмі. Ды, вядома, спевы пад гармонік у парку. “А навошта тады было мне браць інструмент?” — казаў дзед. Адчувалася, што свята 9 Мая — цалкам яго стыхія, штосьці важнае, што было істотна дзяліць з кожным.

Памятаю да гэтай пары агульны настрой тых майскіх выхадных. Цэнтр Мінска. Парк Горкага. Усё навокал зацвітае. Людзі з нарцысамі і цюльпанамі. Цюльпанамі і нарцысамі. І амаль кожны сустрачыны віншуе ветэранаў. А хтосьці раз — і падарыў дзядулі бэз. І ён так рады, бо гэта яго любімая кветка.

А потым трапляем у парк на частаванне салдацкай кашай, ды ядзім яе, шчасліва.

А яшчэ ёсць і другі бок медаля — бабуля, якая чакае нас дома і рыхтуе стол. Яна не любіць “вось гэта вась усё” — і тое, што дзед балагурчыць, і яго бясконцыя

спевы, і тое, што ён “дае лішку”. “Ого”, — расчаравана цягне дзядуля, крыўдуючы на яе строгасць. Але, відавочна, што 9 Мая для нашай Кацярыны Мамантаўны таксама знакавы дзень, — за яе плячыма партызанскае мінулае і свой досвед вайны.

Мы з сястрой Вольгай выраслі на перакрыжаванні гэтых двух прыкладаў: Дзень Перамогі як момант калектыўнага святкавання і персанальнага сямейнага свята.

Мікалай Сцяпанавіч сышоў ад нас дванаццаць гадоў таму. Ці варта казаць, што пасля яго смерці многае беззваротна змянілася. І ў першую чаргу, — наша 9 Мая пераўтварылася ў, відавочна, яго свята. У Дзень Перамогі больш выразна адчувалася, што дзядулі няма, а тое, як гаравала бабуля — гэта не апісаць словамі. Яна і так па жыцці добры і працавіты чалавек, раптам адкрылася як бясконца кахаючая, адданая жанчына, якая смерць мужа перажывала з неверагоднай цяжкасцю. І гэта быў таксама вялізарнейшы ўрок ад родных, — умець кахаць так, як бабуля, і радавацца, і жартаваль, як дзед. Яшчэ невядома, хто ў гэтай пары быў святлейшым.

Сёння для мяне 9 Мая — гэта дзень іх памяці. Калі ад нас сышла і Кацярына Мамантаўна, другі наш ветэран, прамы ток далучанасці да Дня Перамогі канчаткова перастаў ісці. Засталося пачуццё светлага смутку і ўдзячнасці — і за тое, што твае родныя ў страшныя гады змагаліся і выжылі, і за тое, чаму навучылі ў мірны час. Ды, вядома, вялікае дзякуй за свята, якое раней дзялілі разам. Аказалася — што гэта таксама важны ўклад у наша выхаванне.

Калі яшчэ жыва была наша Кацярына Мамантаўна, мая бабуля, я неяк папрасіла яе на 9 Мая сфатаграфавання. Яна ўсё адмаўлялася, а потым кажа: “Калі ўжо здымацца, то толькі з дзедам”. І мы пайшлі ў залу, дзе стаяла фатаграфія дзеда ў маладосці, і бабуля дастала медалі, і васьмь так, разам, яны і сфатаграфаваліся.

Час мінае, і мы змяняемся разам з ім, але, напэўна, калі хтосьці спытае мяне пра маіх ветэранаў, я пакажу яму ці ёй васьмь гэтых фота. Там і смутак, і каханне, і гонар.

Нарцысы. Цюльпаны. Цюльпаны. Нарцысы. А хтосьці раз — і падарыў дзеду бэз.

К

Я нарадзіўся пасля вайны, але памятаю пра яе...

Самы праўдзівы, як падаецца, фільм пра Вялікую Айчынную вайну — “Беларускі вакзал”. Ніводнай батальнай сцэны, дзея адбываецца ў мірны час, але гаворка пра тое, што з намі зрабіла і робіць нядаўняя вайна. Я не бачыў усяго гэтага ліхалецця, але паспрабую распавесці пра той след яго, які нашу ў сваёй душы. Дзесьці пасля сарака пачаў хваравіта адчуваць настальгію па тым часе, калі нашы бацькі былі маладымі. Можна назваць гэты боль фантомным.

Бацька, мір і футбол

Яўген РАГІН

Юнацтва ў бацькі не было. Калі пачалася вайна, яму было 14. Дзед пайшоў на фронт 22 чэрвеня 1941-га, а сям’ю адправіў у эвакуацыю, у Казахстан. Бацька, самы старэйшы з трох братоў і сястры, працаваў там на гусенічным трактары. Я шмат пісаў пра тое, як ён збег на вайну і паспеў паваяваць. Цікавіць мяне цяпер іншае. Ці адпусціла Вялікая Айчынная сваіх хроснікаў? Нават пасля іх смерці?

З войска бацька вярнуўся ў 1948 годзе. Быў яму 21-шы год. Ці разумеў я штосьці ў свае 20 з гакам? А ў бацькі за плячымі была вайна. Ён, як і многія яго ровеснікі, і думаць не думаў, што пераможцы могуць жыць горш, чым пераможаныя. У Ветку ён прывёз фанерны чамадан. Не было там нават запасной сарочкі. Але дыхтоўная ёмістасць была філасофіяй новага жыцця, у старым нібыта заставалася бязлітасная ваеннай навала. Гэтая філасофія не дазволіла яму спіцца, хоць “Голубы Дунай” трапляліся ці не на кожным кроку і па-ранейшаму выдавалі ахвотным звыклія “франтавыя” сто грамаў. Не прыяртытэты былі іншыя. Не выключваю, што ў тым славытым чамадане захоўваўся скамецаны парэпаны футбольны мяч — сімвал новай пасляваеннай рэлігіі. Не ведаю, з якой канкрэтна еўрапейскай краіны прывёз яе бацька, але на вайсковых фотакартках футбольныя баталіі займалі ці не галоўнае месца армейскіх варункаў.

Вельмі сцісла пра мяне. Вельмі хутка бацька сустрэўся з маёй мамай. Яна прымусліла “любага Кольо” стаць настаўнікам. Потым з’явілася мая сястра. Бацька пачаў будаваць уласны дом і садзіць сад. Праз шэсць гадоў пасля сястры ў настаўніцкай сям’і нарадзіўся я. І гэта ўсё пра мяне.

Ветка хварэла футболам. Дарэчы, менавіта так называўся тады і сам футбольны мяч. “Пацан, хутэй падай сюды футбол!” — крычаў мне хаўбек Юрка. Казалі, ён

узяў у палон фашысцкага генерала. А для мяне ён быў проста Юрка — хударлявым, дрыганым і чарнявым, як цыган.

Футбол для нас быў нават больш за рэлігію. Гэта была вера ў тое, што перамогі павінны быць штодзённымі.

У адваротным выпадку старое жыццё вернецца. Разведчыкі, лётчыкі, танкісты і пагранцы рэзаліся ў футбол, як у апошні раз. Я сядзеў на заўжды поўных трыбунах і шукаў на полі бацьку, які, падавалася, адначасова быў у розных месцах спартыўнай пляцоўкі. І хіба ж дзіва, што ў 1949 годзе футбольная каманда Веткі абараняла гонар Гомельшчыны на рэспубліканскім турніры. У фінале нашы гулялі з маладзёжным складам Мінскага “Дынама” і выйгра-лі — 7:2. Ветка ледзь не захлынулася ад шчасця. Цяпер мы ўжо не знойдзем сведкаў тых слаўных падзей. А ў сем сваіх гадоў я чуў гісторыю перамогі на рагу кожнай веткаўскай вуліцы. Нашы бацькі былі маладымі дзёрзкімі і дзеля новага жыцця не лічыліся ні з чым.

Матчы на гарадскім стадыёне адбываліся штотыднёва. Калі не было футбола, бацька цягнуў мяне ў цір ці на рыбалку. А па святах за круглым дубовым сталом збіраліся аматары веткаўскага футбола: дзед, родныя дзядзькі, сябры бацькі. Яны яшчэ не былі ветэранамі. А з юбілейных узнагарод, якія мелі аўтарытэт, заставаўся хіба толькі медаль “20 гадоў Рэспубліканскай Чырвонай Арміі”. Дый 9 Мая тады было працоўным днём. Збіраліся за сталом для таго, каб пад чарку згадаць тых, хто не дажыў. Збіраліся, да слова, пастаянна, бо ў дзед Сцяпана 9 Мая быў дзень нараджэння. А пасля пачыналіся размовы, якія я быў гатовы слухаць бясконца. А гаварылі не пра армію і франты, не пра накірункі галоўных удараў і не пра Жукава, які, дарэчы, ніколі не быў у маіх ста-

рэйшых знаёмых у пашане. Гаварылі пра тое, пра што пасля пісаў Васіль Быкаў. Пра выбар, які вельмі цяжка зрабіць. Пра здраду, якую вельмі лёгка патлумачыць высакароднасцю абавязку. Пра несправядлівасць, якую вельмі лёгка апраўдаць мэтазгоднасцю... А яшчэ гаварылі ў ахвоту, што ППШ хоць і выкошваў варожыя акопы, а Судаеў быў больш лёгкім і зручным. Што “Пешку” лёгка было выводзіць з піке (самае галоўнае — не патрапіць пад уласны бомбавы ўдар). І што трафейны снапс па

Мой бацька Мікалай Сцяпанавіч — футбаліст.

ступені ўплывовасці на гвардзейскі арганізм не ішоў ні ў якое параўнанне з савецкім “сучком”. І самае, бадай, яркае ўражанне. Дзед Сцяпан, артылерыйскі маёр, робіць жартаўлівую заўвагу дзядзьку Раману, пяхотнаму капітану, за тое, што той з сябрамі пасля захопу рэйксанцыялярый, пачаў ля ганку ці не галоўнай фашысцкай установы імправізаваны футбольны матч, дзе мячом была пустая бляшанка амерыканскай тушонкі. Маўляў, ці ж можна было так абьякава паставіцца да другога фронту?

І апошні футбольны акцэнт. У Пінску, калі 9 Мая быў яшчэ рабочым днём, з рэстарана цёплым веснавым надвячоркам выйшлі Героі Савецкага Саюза — маладыя віхрстыя хлопцы ў цяжкіх габардзінавых пінжаках з Залатымі Зоркамі. Заўважылі на набярэжнай мальцаў з мячом, скінулі на іх рукі афіцыйныя пінжакі і пачалі рэзацца ў футбол. Якое гэта было шчасце мірнага разняволення і для хлопцаў, і для дзядзят, якія імгненна сабраліся наўкола! Праз доўгія гады віхрстыя летуценныя юнакі сталі сівымі нямоглымі ветэранамі, якія не надта любілі бязважкія юбілейныя ўзнагароды. Іх футбольная рэлігія адышла ў нябыт разам з імі.

Цяпер у Ветцы ў футбол амаль не гуляюць. Але мае сыны ў Мінску робяць гэта з зайздроснай рэгулярнасцю. Значыць, мы яшчэ не ўсё згубілі і неўзабаве выйграем у якой-небудзь разбэшчанай увагай бразільскай футбольнай каманды.

“Уваскрасалі” і выжывалі насуперак усяму

Ваенная гісторыя маёй сям’і — дужа неаднастайная, бо ўсе мае прадзеда ды прабабкі, якія тую вайну заспелі больш-менш дарослымі, жылі ў розных мясцовасцях Беларусі, мелі рознае паходжанне ды заняткі, належалі да розных нацыянальнасцяў. Аднаводна з гэтым складваліся іх лёсы ў ваеннае ліхалецце.

Антон РУДАК

Са зброяй у руках бараніў радзіму падчас Вялікай Айчыннай вайны толькі адзін мой прадзед — Леапольд Бенедыктавіч Навіцкі, тутэйшы палк са збяднелай шляхты з-пад Самахвалавічаў. Яшчэ да вайны ён вывучыўся на шафёра і быў прызваны ў войска, у 1939 удзельнічаў у далучэнні Заходняй Беларусі да СССР, а пасля і ў Фінскай вайне — акурат з тых часоў захаваўся прадзедаў здымак у чырвонаармейскай форме і паштоўка, якую ён дасылаў з войска маёй прабабцы Марыі.

Падчас Вялікай Айчыннай прадзед ваяваў з першых дзён і да 15 студзеня 1943 года. Менавіта гэтая дата стаіць у “пахаронцы” — паведамленні аб прадзедавай гібелі, што атрымаў ягоны брат, які тады таксама ваяваў. Аднак, здарылася памылка — насамрэч прадзед Леапольд не толькі не загінуў, але, хоць і трапіў у палон, здолеў адтуль уцячы і ўлетку таго ж, 1943 года, ужо апынуўся ў акупаваным Мінску, дзе яго чакала мая прабабка з малой дачкой на руках. Бабуля Зоя нарадзілася ў кастрычніку 1941 года, і не магла б сама памятаць, але ведае з расповедаў сваёй маці, як тая з рызыкай для жыцця давала часовы прытулак яўрэям, якія ўцякалі з мінскага гета. Прычым у гэтым тады не бачылі нічога гераічнага — прабабка казалі, што такіх усекачоў перахоўвалі ў сябе амаль усе іх суседзі па вуліцы.

Відаць, нездарма так супала, што будучы бабулін муж, мой дзед Валодзя, нарадзіўся таксама ў акупаваным Мінску, у снежні 1941-га, і бацька яго таксама быў мясцовым палякам, а маці яўрэйкай. Гэта, вядома, можа падацца неверагодным, але факт: прабабка Эла Мендэлеўна Левіна перажыла ўсе тры гады акупацыі, і не ў гета, а ў самым цэнтры Мінска, на плошчы Свабоды. Прытым на пачатак вайны яна ўжо мела чацвёрта дзяцей, і, як бачым, пятага, майго дзед, нарадзіла падчас акупацыі.

Як жа ёй удалося захаваць жыццё сабе і ўсёй сям’і? Перадусім, варта адзначыць, што яна была не толькі непадобная знешне да яўрэйкі, але яшчэ і глуханямая ад нараджэння. Глуханямы быў і прадзед Станіслаў Карлавіч Доўнар — з гэтай прычыны, вядома, яго не ўзялі ў войска, а з пачаткам акупацыі ён здолеў уладкавацца ў друкарню. Выглядае, што менавіта ён здолеў выправіць жончыны дакументы — і таму на нямецкай біржы працы прабабка была зарэгістраваная ўжо як Берта Мендзялееўна Левіна, аб чым можна знайсці сведчанні ў Дзяржаўным архіве Мінскай вобласці. Такая “карэкция” імя, у спалучэнні з іншымі фактарамі, відаць, дапамагла схаваць сапраўдную нацыянальнасць. Так ці інакш, ніхто прабабку Элу не выкрыў,

Прадзед Леапольд Навіцкі ў чырвонаармейскай форме, 1939 — 1941 гады.

не данёс на яе акупантам, і яна перажыла вайну з усёй сям’ёй.

Калі мамы бацькі падчас вайны толькі нарадзіліся, то татавы да яе пачатку паспелі ўжо крыху падрасці і што-нішто з тых дзён памяталі самі. Бацькі дзед Алега былі настаўнікамі — прадзеда Рыгора Георгіевіча Рудака не мабілізавалі па ўзросце, ён застаўся з сям’ёй у мястэчку Пліса на Глыбоччыне, і калі прыйшлі немцы, то не знайшлі іншай кандыдатуры на пасаду дырэктара школы.

Дзіўна, але такая “служба немцам” не мела для прадзеда пасля вайны зусім ніякіх непрыемных наступстваў — больш за тое, калі Пліса была вызваленая, яго пакінулі на той самай пасадзе. У сямейным архіве захоўваецца ліст прадзедавых калег, якія паручыліся, што падчас акупацыі ён не запляміў сябе нічым ганебным. Больш за тое — факт працы на пасадзе школьнага дырэктара з 1941 па 1944 год адлюстраваны нават у прадзедавай працоўнай кніжцы. Да таго ж, сям’я, як-нік, пацярпела ад захопнікаў — адступаючы, немцы спалілі іх дом.

А бабуля Вера заспела вайну ў Рудзенску, што пад Мінскам. Яе бацька Фёдар Якаўлевіч Агейчык, удзельнік Першай сусветнай і Грамадзянскай войнаў, колішні баец Першай коннай арміі, пад мабілізацыю ў 1941 годзе таксама не трапіў праз узрост. Падчас акупацыі ніхто не выдаў, што прадзед быў пару гадоў старшынёй калгаса, але немцы ўсё адно некалькі разоў спрабавалі яго расстраляць — надта ўжо ён быў чарнявы. Апошні раз усю сям’ю немцы ледзь не застрэлілі, калі выгналі іх капаль акапы перад самым вызваленнем — у першыя дні ліпеня 1944-га...

Ваенныя лёсы маёй сям’і — такія розныя, але ў нечым падобныя. У страшныя гады вайны і акупацыі ніхто не быў застрахаваны ад гібелі, але, на дзіва, усім маім продкам удалося перажыць вайну — нават калі гэта, здавалася, было амаль немагчымым. Можа, таму і для мяне, як гісторыка, тэма нацысцкай акупацыі Беларусі і выжывання мясцовага насельніцтва зрабілася адной з найгалоўнейшых і найважнейшых. З тых трагічных і гераічных часоў мы яшчэ можам вынесці для сябе багата ўрокаў на будучыню — варта толькі кожнаму глыбей зацікавіцца гісторыяй сваёй сям’і.

Мае дзядулі і дзядзька з тых франтавікоў, што вельмі скупа расказвалі аб сваім удзеле ў Вялікай Айчыннай вайне. Колькі б я, будучы хлапчуком, у іх ні прасіў падзяліцца ўспамінамі аб тых гадах, як правіла, яны, пачаўшы нешта гаварыць, потым пераводзілі размову на іншыя прадметы. А дзядулю Андрэя я наогул не бачыў, ён ваяваў у пяхотце, памёр ад наступстваў раненняў праз пару гадоў пасля вайны. Траюрадны дзядзька Вадзім пайшоў на фронт зусім маладзенькім, быў разведчыкам, двойчы паранены. Другі родны дзядуля — Пеця, будаваў і аднаўляў масты, наводзіў пераправы — пад бамбёжкамі таксама. Перад вайной служыў на Далёкім Усходзе, падчас чысткі органамі “блюхераўцаў” яго ледзь не рэпрэсавалі.

“Вайна — гэта жах і суцэльная праца: паспрабуй пакапаць траншэі пад агнём”...

Лявончій Якаўлевіч Клусаў.

Алег КЛИМАЎ

Істрычны дзядуля — Лявончій Якаўлевіч Клусаў, якога я чамусьці называў дзядзька Лева. Строгі быў чалавек, негаваркі. Ён жыў у Сызрані — горадзе на Волзе, я з бацькамі і бабуляй — у Казахстане, яны таксама валжане. Раз у некалькі гадоў мы прыезджалі ў Сызрань наведваць радню. У іх быў класічны драўляны дом — з тых, што на ўскраіне ля берага ракі. Да гэтага часу памятаю пах тых старых дошак і бярвення, які яны выдавалі пасля заканчэння дажджу. Памятаю і тое, як садзіўся ля акна, браў бінокль (трафейны, натуральна!) дзядзькі Лёвы і глядзеў на лодкі і караблі. І аднойчы я, мабыць, зусім “дастаў” сваім прыставаннем дзядзьку Лёву, і ён пагадзіўся напісаць мне некалькі лістоў, у якіх бы і распавёў што-небудзь пра вайну. Паспеў напісаць толькі адно... Дзядзька Лева быў сапёрам. Вызваляў Белград, Харкаў, Кішынёў, Варшаву, браў Берлін. Гвардыя маёр. Перад вамі — урывак з яго ліста (у маім перакладзе з рускай, арфаграфія захавана).

“1942 год, ліпень. Наша дывізія адыходзіла з баямі. Выклікаюць мяне ў штаб, і загад: “Ты са сваёй ротай застаешся прыкрываць адход палка. Мы ноччу здымаемся, а ты стой і трымай абарону. Стой да наступнага вечара, памры, а не прапускаяй немца. Зразумей?” Зразумей... Пайшоў у роту (120 чалавек), расставіў усіх адзін ад аднаго метраў праз 80 — 100. Прышла ноч, полк стаў павольна здымацца. Немец ноччу амаль не ва-

юе, пастрэльвае, ракеты пускае. Думаю, бо калі свалата выявіць і пераб’е нас, вось табе і “зразумей”. Камандзірам узводаў загад: як світанак — страляй на ўсю моц, рабіце выгляд, што ўсё на месцы. Праседзелі ноч, а яна кароткая. Раніцай адкрылі агонь з усіх відаў зброі. Немец, напэўна, падумаў, што “рус ачумеў” — паліць і паліць. Хаджу па акопах, з салдатамі размаўляю: толькі хоць дзень пратрымацца, а ўначы сыдзем услед за нашымі. Глядзім, немец таксама актыўна пачаў абстрэл вёсці, становіцца загорача, з’явіліся забітыя і параненыя. Параненым загадаў: хто можа ісці — ідзіце на ўсход. Забітых тут жа хавалі, у траншэях. Апоўдні немец пайшоў у наступ. Загадаў, як падыходзіць, сустракаць кулямётным агнём. Ну, нашы не вытрымалі і адкрылі стральбу раней. Немец стаў таксама несці страты і адступіў назад у свае траншэі — адтуль стаў вёсці агонь па нас. Гляджу, справа быццам бы выходзіць. Але рана ўзрадаваўся. Немец у 2 або ў 3 гадзіны дня пусціў танкі па флангах нашай абароны. Справа швах, думаю. “Па-

мры, а не пусці. Зразумей?” Гляджу, стралкі нашы (не ўсе, вядома) завагаліся, падаліся назад. Але ад танка ж не ўцячэш. Трэба сэрца з граніту мець, каб яго падпусціць і падпаліць. Нямецкія салдаты за танкамі ідуць. Смела, з закасанымі рукавамі, без пілотак. Страшнавата стала. Ну што я магу зрабіць з вінтоўкай узору 1891 года? Крычу — толькі трымайся! (Сам разумю — зараз нас змятуць.) Змялі... Гляджу вакол — нікога жывога са сваіх. Добра, за акопамі быў яр, зарослы хмызняком. Я што ёсць духу пабег туды, а немец паліць. Падаю, ускочу, бягу. Ледзь дабег, не аддыхаўся. Шчасце, што яр — кулі не дастаюць. Не памятаю, колькі бег. Калі апамятаўся, чую, стральба радзей. Ужо вечарэла. Хтосьці наперадзе мяне ў кустах рухаецца. Крыкнуў, спыніліся. Двое маіх салдат, са зброяй. Пайшлі разам. Пытаюцца: куды ісці, камандзір? А я не аддыхаўся, слова сказаць не магу, махаю рукой і ўсё. Адышлі кіламетры тры або больш. Вылезлі з рова. Дарога. Пайшлі па ёй. Надыйшла ноч. Немца не чуваць, толькі далёка пускае ракеты. З усіх бакоў стаяць хлябы ў рост чалавека. Селі. У аднаго знайшлася фляшка з вадой, хлеба кавалак, падзялілі, паелі. Што рабіць? Няўжо са 120 чалавек мы трое засталіся? Паглядзелі па карце, куды ісці. Раніцай пайшлі. Дарога пад ўхл, уздоўж яе растуць кусты ляшчыны. Што за напасці — дзесьці ззаду стукае матацыкл. Кажу: хаваемся ў кусты, паглядзім, колькі іх едзе, усё роўна мы ад іх не ўцячэм. Заселі, вінтоўкі на баявы ўзвод. Бачым, шуміць адна машына, з кулямётам. Адзін кіруе, адзін сядзіць у кабінцы, трэці — на сядле. Падрыхтаваліся, размеркавалі хто ў якое страле. Чакаем. Едзе немец спакойна. Толькі параўняўся з намі, крычу: “Агонь!” Сам стрэліў, салдаты таксама. Матацыкл — набок, немцы на дарозе валяюцца. Пабег да іх. Адзін як падскочыць і ў хлябы. Мы — страляць па ім. Не ведаю, забілі ці не. Абшукалі забітых, узялі дакументы, прадукты. Машыну — у хлябы, немцаў — з дарогі ў канаву. Крычу — запальвайце хлябы. Абмакнулі пучкі з каласоў у бензабак, падпалілі і ў хлябы кінулі. Усё роўна ім знікнуць, дык каб немцу не дасталіся. Хлябы трашчаць, дым да нябёсаў. Пайшлі. Сярод ночы падыйшлі да сяла. Нікога не чуваць, сабак нават, нідзе святла няма. Увайшлі. І раптам крык: “Стой, хто ідзе! Страляць буду!” І матам. Узрадаваліся: нашы, дайшлі...”

“Вайна — гэта жах і суцэльная праца: паспрабуй пакапаць траншэі пад агнём” — яшчэ адна цытата з таго ліста...

З Перамогай, дзядзька Лева! Са святам нас усіх!

К

Напачатку 60-х гадоў мая маці з’ездзіла ў Чэхаславакію ў складзе турыстычнай групы. Самым моцным уражаннем ад тае вандроўкі для яе стала наведванне мемарыялу спаленай нацыстамі вёскі Лідзіце. (Хатынскага мемарыялу ў нас яшчэ не было). Гэта адзінае ў Чэхіі паселішча з такім трагічным лёсам. На той момант маці ўжо мела немалы журналісцкі стаж, паездзіла па беларускай глыбініцы і ведала, што ў нас такіх вёсак сотні. Пра што і сказала чэшскаму экскурсаводу. Ён здзівіўся, было відаць, што не паверыў, папрасіў даць назвы вёсак. Мама назвала некалькі. Дык чаму пра іх не ведаюць у свеце, чаму там няма мемарыялаў накшталт гэтага? — запытаўся суразмоўца. Яна адказала, што калі ў Беларусі разгарнуць мемарыялы паўсюль, дзе гінулі нашы людзі, дык нам не будзе дзе жыта сеяць. Такі востры маштаб трагедыі...

Аляксандр Давыдавіч Касенка.

Увесь народ тае пары — ветэраны

Пётр Савельевіч Васілеўскі.

Пётра ВАСІЛЕЎСКІ

Як па мне, дык ветэраны Вялікай Айчыннай вайны — увесь савецкі народ тае пары.

Усіх закрунула — і тых, хто быў на перадавой, і тых, хто ў тыле, хто ў акапе і хто ля станка. Усе шчыравалі дзеля Перамогі. І ўсё гэта без пафасу. Будзённа.

Я ведаў чалавека, які ў вайну быў занадта малым, каб служыць у войску, дык стаў ён рабочым перасоўнага танкарамоннага завода. Такія прадпрыемствы суправаджалі танкавыя арміі. Рамантаваць тэхніку даводзілася проста на полі боя пад абстрэлам. Ён шчыра здзівіўся, калі я назваў гэта гераізмам. На ягоную думку, гэта звычайная для тых абставін работа.

Зусім без пафасу распавядалі пра вайну і мой бацька Пётр Савельевіч Васілеўскі, і бацька маёй жонкі Аляксандр Давыдавіч Касенка. Першы быў шараговым чырвонаармейцам, служыў на Паўночным фронце ў раёне Мурманска. Другі — афіцэр-пагранічнік, які сустрэў вайну на беларускай зямлі, а калі граніца засталася ў тыле наступаючых немцаў, стаў партызанам. Абодва былі параненыя і да скону насілі ў сабе асколкі тае вайны. Абодва пра вайну гаварылі мала, выбіраючы з успамінаў эпізоды хутчэй бытавога, чым баявога зместу. А неяк, памятаю, Аляксандр Давыдавіч сказаў, што не кожны чалавек здольны ўспрыняць усю праўду пра вайну — надта ж гэта брудная і страшная рэч. Дарэчы, пасля вайны ён стаў журналістам, працаваў у “Гродзенскай праўдзе” ў адзін час з Васілём Бы-

Дакументы бацькі.

кавым. Два ветэраны разумелі адзін аднаго, сябравалі. Аляксандр Давыдавіч быў сведкам першых літаратурных крокаў нашага вялікага пісьменніка, адным з першых ягоных чытачоў.

Тое, як успрымаў вайну мой бацька, якому давалося пабачыць яе з акапа, рознілася ад афіцыйнай карціны Вялікай Айчыннай, якую малявала, і, дарэчы, досыць прафесійна, патрыятычная прапаганда. Але, па ягоных словах, і насамрэч было “За Родину! За Сталіна!”, і пехоту, прыціснутую агнём да зямлі, падымалі ў атаку заклікам “Коммунисты, вперед!”

З вайны не прыйшоў брат маёй маці Віталь, прызваны ў войска ў 1944 годзе пасля вызвалення Беларусі. Загінуў у Польшчы. Мая бабуля ўсё жыццё хацела з’ездзіць на магілу сына, ды так і не атрымалася. А цяпер ці ёсць ўвогуле тая магіла...

Мая маці, беларуская пісьменніца Галіна Ануфрыеўна Васілеўская, яшчэ дзяўчочкам перажыла ў Мінску акупацыю. Пасля вайны, калі паступала ў Камсамол, гэты факт ставілі ёй у віну, усур’ез пыталіся, чаму яна засталася жывой, між тым як савецкіх патрыётаў немцы бязлітасна нішчылі. А маці маёй жонкі Наталія Арсеньеўна стала бегжанкай. У эвакуацыі жыццё было не цукар — голадна і хо-

ладна, адно што ад ворага адносна далёка.

За свой подзвіг і пакуты асноўная маса ветэранаў — а гэта, бадай, увесь савецкі народ, — не атрымала належнай узнагароды, якая б мела годнае для жыцця матэрыяльнае ўвасабленне. І я не стаў бы кагосьці ў гэтым вінаваціць. Скончылася Другая сусветная вайна, пачалася вайна пад назвай Халодная, якая адцягвала ад мірных спраў велізарныя сродкі на будаўніцтва ракетна-ядзернага шчыта. А ветэраны мусілі быць прыкладам для новага пакалення ў выпадку, не дай Божа, перарастання халоднай вайны ў гарачую.

З маім бацькам, які пасля вайны стаў драматургам і кінарэжысёрам, у мяне заўжды былі даволі складаныя стасункі. Відаць, гэта праява завяздзёнка пад назвай “канфлікт пакаленняў”, да таго ж у нас розныя характары, і розная шкала каштоўнасцяў і інтарэсаў. За побытам, за дробнымі канфліктамі я не надта заўважаў насамрэч важнае ў ягонай асобе. У дадзеным выпадку тое, што ён быў салдатам Вялікай вайны і сваёй пралітай крывёй дачыніўся да Вялікай Перамогі. Я адчуў гэта на ягоным пахаванні, калі яго, чалавека ва ўсіх адносінах цывільнага, суправаджаў у апошні шлях ваенны аркестр камендатуры Мінскага гарнізона.

К

Аляксей Крушынскі. 1942 год.

Соф'я і Аляксей Крушынскія. 1946 год.

Аляксандр Гаравец. 1935 год.

Чырвонаармеец Аляксей Крэпак. 1941 год.

Родныя мае, бясцэнныя...

...Мой тата паспеў сустрэць шэсцьдзясят першы Дзень Перамогі і пайшоў ад нас таксама ў квецні таго святочнага мая. Вечнасць яго прымала як воіна — пад кароткі развітальны салют ганаровай варты. Тыя арудыйныя стрэлы былі для мяне бы кананада Вялікай Айчыннай...

Людміла
КРУШЫНСКАЯ

Вячаслаў Захарынскі. “Памяці подзвіга Аляксандра Гарайца”. 1984 год.

Але для бацькі вайна і спасціжэнне “школы разведкі” пачаліся мабыць тады, калі яго, 29-гадовага журналіста, які на той час меў вопыт рэдактара некалькіх “раёнак”, ЦК КПБ накіраваў на працу ў пагранічны Чыжоўскі раён Беларускай вобласці. Ішоў 1940 год. Літаральна побач у агні палала Польшча. І, зразумела, яму, рэдактару пагранічнай раённай газеты на тэрыторыі цяпер ужо савецкай Заходняй Беларусі, даводзілася ў публікацыях не толькі ўлоўліваць усе нюансы працы на дзяржаўнай мяжы, але і друкаваць у газетных “перадавіках” тое, што “на ёй ды за ёй” адбывалася ў адпаведнасці з патрабаваннямі тых няпростых сталінскіх часоў. Як кажуць, “шаг в сторону — расстрел”...

Але пра гэтыя забароны ў газетным кантэксце, пра тое, што любая выпадковая карэктарская памылка, якая выклікала пэўныя асацыяцыі і магла каштаваць яму, рэдактару, у лепшым выпадку разборак на партыйным узроўні, тата не любіў расказваць. Як прынамсі і пра ўсё тое, што зведаў і перажыў на вайне.

...У дзень пачатку вайны тата разам з супрацоўнікамі рэдакцыі пачаў прабірацца з Беларускага рэгіёна ўглыб Беларусі. Прабіраліся цяжка, пад бамбёжкамі і артылерыйскім агнём. Прайшлі праз Магілёўшчыну. Апошні прыпынак адыходу — Орша, ад горада да малой радзімы таты ўсяго некалькі кіламетраў. Гэты край ён ведаў да драбязінак, мабыць таму па заданні партыі яго пакінулі для арганізацыі падпольнай дзейнасці

менавіта тут. Трымаю ў руках татаў “Дзённік 1941 — 1944”, напісаны па-беларуску. На жаль, не ўсё ў ім захавалася. Першы запіс: “1941 (кастрычнік). 1. Сход камуністаў-падпольшчыкаў. Праходзіў у невялікім ляску побач з вёскай Грабянёва. На ім прысутнічалі: Анкіновіч, Шабека, Канановіч і яшчэ 15 чалавек. Вырашаліся пытанні арганізацыі падпольных груп у акаляючых вёсках збора зброі. Былі зацверджаны кіраўнікі груп. Сход вёў Анкіновіч. 2. Сход камсамольцаў-падпольшчыкаў вёскі Ферма — Гразіна. Сход вёў я. Многі былі дадзены парадны маладым падпольшчыкам па збору зброі, распаўсюджанні і падрыхтоўцы лістовак. 3. Сустрэча ў в.Кашына з Анкіновічам. Вырашалі пытанні арганізацыі лясной базы па захаванні зброі для баявых груп.”

У Оршы, восенню 1941-га тату звёў лёс з будучым легендарным партызанскім камбрыгам Канстанцінам Заслонам. У бацькавай аўтабіяграфічнай даведцы ёсць радкі: “...3 першых дзён Айчыннай вайны знаходзіўся на падпольнай рабоце на Аршаншчыне, а калі навісла пагроза арыш-

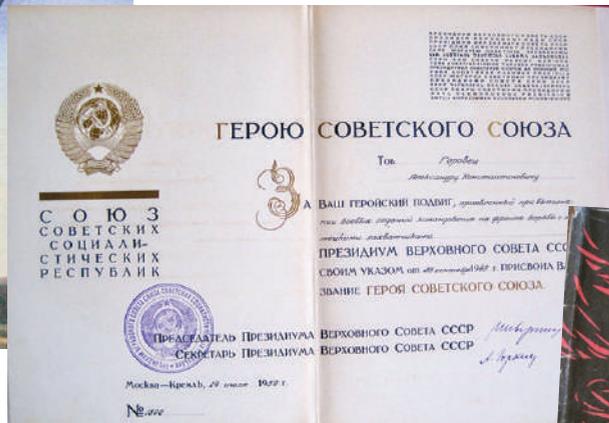
ту, па заданні партыйнага падполля быў накіраваны ў партызанскі атрад у якасці начальніка разведкі, а затым і начальніка штаба атрада імя Варашылава партызанскай брыгады Заслонава. За маю актыўную падпольную і партызанскую дзейнасць мая першая жонка была схопленая фашыстамі заложнікам і расстраляна гестапаўцамі ў жніўні 1942 года ў Крупках...” Літаральна за пару гадоў да татавага адыходу з жыцця я запыталася ў яго, маўляў, а што стала са здраднікам, які выдаў яе? Тата адказаў каротка: “Потым знайшоў і расстраляў без суда і следства”. Можна гэта быў той “браўнінг”, які яшчэ доўга з пустым “магазінам” ад патронаў заховаўся ў нас дома?

Не магу не згадаць адзін эпізод з біяграфіі таты-разведчыка, пра які ён мне расказаў. Трэба было ўзяць “языком” нейкага высокага нямецкага чына, які праз Оршу вёз сакрэтныя дакументы. Бацька разам са сваёй групай разведчыкаў, пераапрадуўшыся ў адпаведны “канспіратыўны камуфляж”, прыйшлі ў рэстаран, дзе гэты чын чакаў перасадкі на цягнік. Тата, які меў настаўніцкую і журналісцкую адукацыю, на нямецкай мове так-сяк за-

прасіў таго фашыста за свой столік, прадставіўшыся эстонскім немцам, што не выклікала падазрэння з праблемамі ў вымаўленні. Калі эсэсаўца як след напаілі, прапанавалі яму ў падарунак скрыню сапраднага бургундскага віна. Ды толькі, маўляў, знаходзіцца яна ў машыне, што непадалёк ад рэстарана. Словам, на тым аўтамабілі сквапнага на пітво “сакрэтчыка” ўзялі цёплыя кім. Пасля гэтай аперацыі за татаву галаву фашысты давалі 25 тысяч рэйхсмарак, аб чым паведамлялі развешаныя па Оршы ўлёткі.

дактарам рэспубліканскай “Настаўніцкай газеты”, якую ён ствараў “з нуля” і працаваў у ёй амаль дзесяцігоддзе. Уся наша сям’я бязмерна ўдзячная калектыву “Настаўніцкай...” за высокую памяць, якую там захоўваюць ва ўсіх пакаленнях журналістаў пра майго тату. Вось вытрымка з артыкула, прысвечанага яму: “Божа, колькі ж паспеў перажыць да сваіх 34-х гадоў першы галоўны рэдактар “Настаўніцкай газеты”! Да ўсяго нелішнім будзе ўзгадаць і тое, што ў 1943-м Аляксей Сцяпанавіч ад імя беларускіх партызан выступаў

у Маскве ў Калоннай зале Дома саюзаў і ўжо ў вызваленым Мінску ўдзельнічаў ў легендарным партызанскім

З архіва нашай спадчыны.

Новы этап у партызанскім жыцці таты пачаўся з 1 лістапада 1942 года. “...Віцебскім падпольным абкамам партыі я быў, як журналіст, накіраваны на работу ў рэдакцыю Віцебскай абласной падпольнай газеты “Віцебскі рабочы”, а затым ЦК КПБ зацверджаны рэдактарам газеты...” У часопісе “Польмя” за май 1981 г. былі надрукаваны ўспаміны Васіля Самуціна, якога мой бацька змяніў на пасту галоўнага рэдактара “Віцебскага рабочага”. Ён распавёў пра тое, у якіх умовах выпускалі газету: “... Даводзілася іншы раз дзейнічаць не толькі пяром, але і пісталетам, аўтаматам, кулямётам. Даводзілася абараняцца і ісці наперад. Журналіст на вайне — сапраўдны баяц у самым шырокім сэнсе гэтага слова”. Урэшце, пра сваё партызанскае мінулае бацька напісаў дакументальную аповесць “Взрывы над Дняпром”, прысвечаную Канстанціну Заслонаву. Замоўленая ў Маскве кніга тройчы там перавыдавалася, і агульны наклад яе склаў мільён дзвесце экзэмпляраў.

У кастрычніку 1945-га тату прызначылі галоўным рэ-

парадзе. Гэта ўсё — таксама стасункі на “ты” з вялікай гісторыяй, з якімі ён прыйшоў у 45-м у “Настаўніцкую”... Мы, сённяшнія супрацоўнікі, помнім, што першы галоўны рэдактар нашай газеты быў чалавек-легенда”.

Стаяў Аляксей Крушынскі ў 1956-м і ля вытокаў Беларускага тэлебачання, дзе ўзначальваў Галоўную рэдакцыю прапаганды. Так што знакаміты будынак на Камуністычнай, 6 мне добра вядомы з дзяцінства (тым больш, што і мая працоўная дзейнасць потым распачалася менавіта тут).

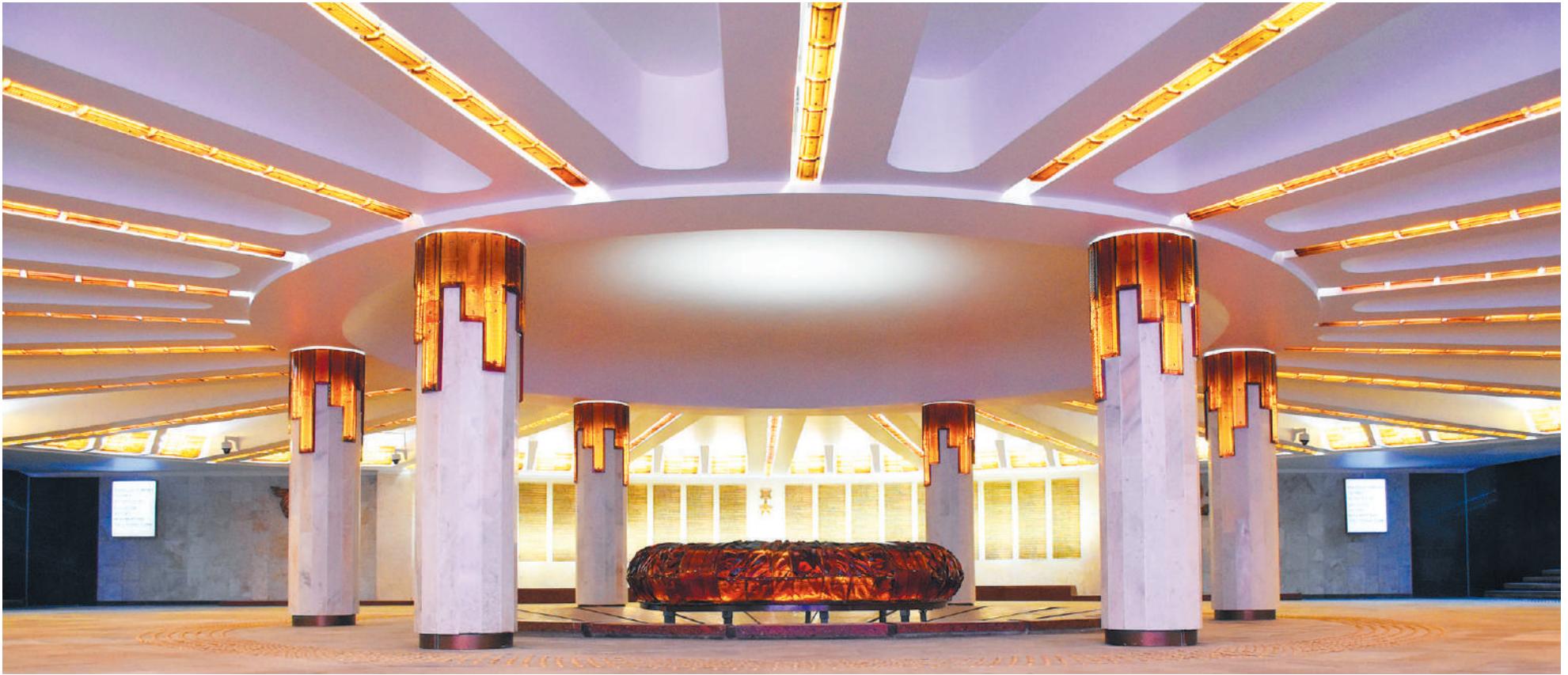
Тата пра жыў шчаслівыя шэсць дзясяткаў гадоў з маёй матуляй Соф’яй Канстанцінаўнай — у дзявоцтве Гаравец, адыграў на трафейным баяне ў жніўні 45-га ўласнае вяселле ў Віцебску. Мама прайшла праз “сваю вайну”, у прыватнасці, служыла на ваенным аэрадроме пад Бугурусланам. Расказвала, як даводзілася ёй, адной пасярод лётнага поля пасля начнога дзяжурства, класіцца ў сцэлярнай цемры спаць

проста на на збітым з дошак сталае, бо да горада трэба было ісці кіламетры, а лютыя марозы праціналі наскрозь. І як выпадкова ў Бугурусламе сустрэла родную сястру Зінаіду, якую не бачыла яшчэ ад пачатку вайны, а яна выратавала таты матуліны здранцвелья рукі, зняўшы са сваіх цёплыя рукавіцы...

Родны брат мамы — Герой Савецкага Саюза, легендарны лётчык-ас Аляксандр Гаравец, які 6 ліпеня 1943 года на сваім знішчальніку “Ла-5” збіў у адным паветраным баі на Курскай дузе 9 “юнкерсаў”, гераічна ў той схватцы загінуў. Яго імем названы вуліцы, аэраклубы, школьныя музеі на тэрыторыі былога СССР і сённяшняй незалежнай Беларусі. А вось другі брацік, ваяц-нашацігадовы мінамётчык Мікалай Гаравец, дасюль лічыцца “без вестак прапалым”. Апошні ліст прыйшоў ад яго з датай “30 чэрвеня 1943”, таксама з-пад Курска. Бабуля мая, Амаля, якую я ніколі не бачыла, гэтага не перажыла.

...Тэма Вялікай Айчыннай была ў нашым родзе шчыmlіва культываванай, як прынамсі і цяпер. Пасля таго як не стала і мамы, у мяне захоўваюцца бацькавы ўзнагароды, сярод якіх ордэны Вялікай Айчыннай вайны 1 і 2 ступеняў, ордэны Чырвонай Зоркі і “Знак Пашаны”, а таксама шматлікія баявыя медалі.

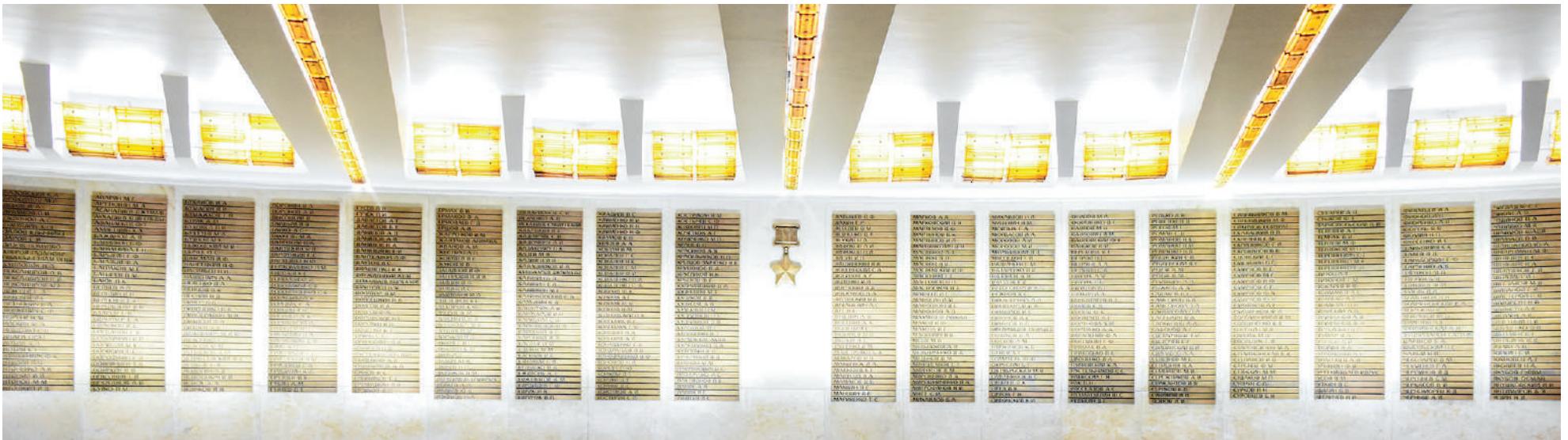
Цяпер у нашай з Барысам Крэпакам сям’і заховаюцца і іншыя маўклівыя сведкі той пракалятай вайны. Арыгінал Граматы Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР аб наданні звання Героя Савецкага Саюза Аляксандру Гарайцу трапіў да мяне зусім нядаўна, калі ў Віцебску памерлі яго дачка Інга, а потым і ўнучка майго роднага дзядзі Шуры — Анжэла. Дакумент мы абавязкова перададзім у Музей гісторыі Вялікай Айчыннай вайны. Спадчынай сям’і стала апошняя паштоўка і фатаграфія з арміі ад таты Барыса — Аляксея Уласавіча, датаваная 1 мая 1941 года. Ён таксама не вярнуўся з пекла баёў у Бесарабіі. Альбом, які перайшоў мне ад дзеда Канстанціна Іванавіча Гарайца, падаравалі яму бацькі першага касманаўта планеты Юрыя Гагарына, калі гаспявалі ў яго дома ў Віцебску. Гагарын вельмі шанавалі лётнае майстэрства Гарайца, таму і адбылася тая памятная сустрэча іх Бацькоў...

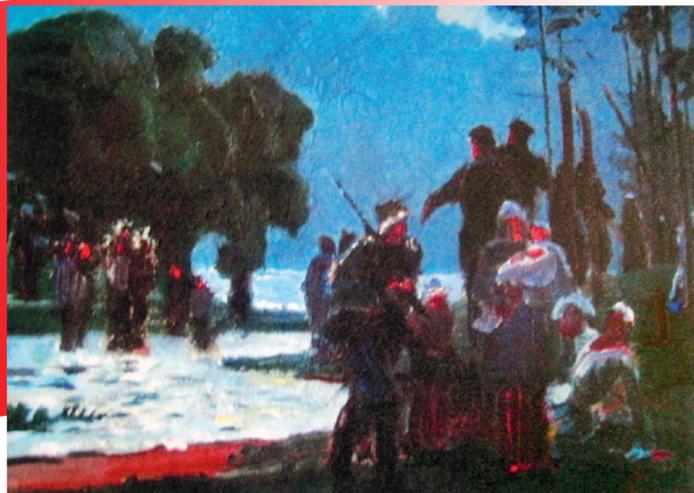
Летапіс падзвігу. Памяць і Боль

Створаны ўдзячнымі сучаснікамі паўстаў у сталіцы падземны мемарыял, што з'яўляецца неад'емнай часткай галоўнай плошчы краіны і Помніка Перамогі на ёй.

Фота Тацяны МАТУСЕВІЧ

Яны змагаліся за Радзіму... Мастакоў, што пайшлі на фронт Вялікай Айчыннай, было больш за сто пяцьдзясят. Але мы сёння прадстаўляем толькі восем з іх. Менавіта яны ў пасляваенны час атрымалі ганаровае званне “Народны мастак Беларусі”, а творы іх сталі класікай.

Павел Масленікаў. “Выход з блокады”.

Міхаіл Савіцкі. “Поле”.

Леанід Шчамялëў. “Маё нараджэнне”.

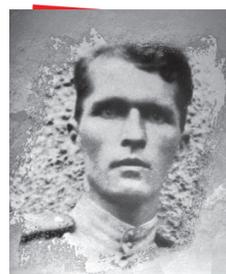

Андрэй Бембель. Герой Савецкага Саюза Мікалай Гастэла.

Дыміліся франтоў дарогі...

■ **Яўген ЗАЙЦАЎ:**
“Мастак, працуючы ў жанры гістарычнай, ваенна-патрыятычнай карціны, павінен валодаць энцыклапедычнымі ведамі, талентам абагульнення фактаў, гарачым і моцным сэрцам, без якіх немагчымы канчатковы вынік”.

■ **Павел МАСЛЕНІКАЎ:**
“Карцін пра вайну я стварыў няшмат, хаця і прайшоў доўгія франтавыя дарогі. Лёс прызначыў мяне стаць аўтарам лірычных і эпічных пейзажаў аб маёй Беларусі. А балючую тэму Вялікай Айчыннай я пакідаю тым маім сябрам і калегам, каго паважліва называю “карціншчыкамі”.

■ **Аляксей ГЛЕБАЎ:**
“Два самыя дзівосныя стварэнні на зямлі — гэта жанчына і конь. Захваць характэрна і мір як антытэзу вайны, — мой завет будучым пакаленням”.

■ **Андрэй БЕМБЕЛЬ:**
“Я думаю, што самае галоўнае ў нашай духоўнай стваральнасці — дух чалавека. Яго сіла і прыгажосць. Яго мужнасць. Менавіта гэта важна выявіць і раскрыць у мастацтве”.

■ **Леанід ШЧАМЯЛËЎ:**
“Мне патрэбны былі псіхалагічныя сюжэты пра тое, што адбываецца з чалавекам на вайне, калі ён ідзе абараняць Радзіму. Ідзе, пераадоўваючы страх, боль, жах, пакуты, смерць. Па вялікім рахунку, мае ваенныя палотны — адмаўленне вайны як такой...”

■ **Віктар ГРАМЫКА:**
“Зямля, абпаленая агнём вайны і палітая крывёю; зямля, абноўленая пасля Перамогі, і чалавек на ёй... Подзвіг народа я імкнуўся адлюстроўваць не толькі ў сімвалічных шматфігурных палотнах, але і ў эпічных пейзажах, звязаных з памяццю аб прыжытм і перажытм”.

■ **Сяргей СЕЛІХАНАЎ:**
“Дым франтавых дарог, па якіх прайшоў, — нібы злучальны шлейф, што перацікае з партала Мінугага ў партал Сённяшняга, — не рассяеўся, не растаяў у трансяцый майго творчага крэда. Хачу, каб высокая чалавечая праўда заставалася ў маіх творах...”

■ **Міхаіл САВІЦКІ:**
“У маім жыццёвым тэма Вялікай Айчыннай вайны праяўляе духоўную шматграннасць і ўнутраны стрывань мужнасці і маральнасці нашага народа-героя. Аб’яднаць у адной карціне вайну і подзвіг Беларусі было даўняй маёй марай...”

Падрыхтаваў Барыс КРЭПАК

Яўген Зайцаў. “Стаяць насмерць”.

Сяргей Селіханаў. Фрагмент барэльефа “Савецкая армія ў гады Вялікай Айчыннай вайны”. Помнік-абеліск Перамогі ў г.Мінску.

Віктар Грамыка. “Льны беларускія”.

Аляксей Глебаў. Генерал Леў Даватар.

Прыгожы, абаяльны, заўсёды спагадлівы, творчы, захоплены мой бацька Овад Фёдар Сямёнавіч многае паспеў у сваім жыцці: служыў на флоце, працаваў рэжысёрам на ваеннай кінастудыі, дасканала авалодаў італьянскай мовай, вучыўся завочна на аператарскім у ВГИК, выкладаў у ВИЗРУ, год праслужыў у В’етнаме. Пасля выхаду ў запас пісаў артыкулы і апавяданні, супрацоўнічаў з Камітэтам абароны міру. Уступіў у Саюз журналістаў. А ў перабудовачныя часы ў асноўным займаўся італьянскімі перакладамі. Ездзіў у сваю любімую Італію перакладаць то для дзелавых, то для турыстычных або дзіцячых аздаўленчых груп. Некалькі гадоў жыў і працаваў у італьянскім лагэры ў Жлобіне, калі там будаваўся металургічны камбінат. Яшчэ ён спяваў і іграў на гітары. Быў час, калі ў нас дома ладзілі музычныя аўторкі, на якія за сталом з гарбатай і вялікім найсмачнейшым пірагам з капустай, які пякла бабуля, збіраліся яго сябры, аматары бардаўскіх песень і рамансаў. У яго рэпертуары было і нямала ваенных песень.

З любімым тваім святаям, тата, з Перамогай!

Наталля ОВАД

На жаль, таты няма з намі ужо больш за васьмнаццаць гадоў. Але голас яго нібы чую і сёння, калі мой сын Пеця распытваў дэда пра вайну, а я, не перашкаджаючы ім, слухала. Маналог таты застаўся ў маёй памяці:

“...Гэта быў студзень 1942 года. Мне — 17 гадоў. Зусім нядаўна я вучыўся ў Ленінградскім вучылішчы каманднага саставу Ваенна-марскога флоту, збіраўся стаць марскім афіцэрам. Але прыйшла вайна, над Ленінградам навісла пагроза акупацыі, і нас, кадэтаў, размеркавалі на фронт. Некаторыя трапілі на Балтыйскі флот, я — у Ладажскую ваенную флатылію. Адразу ў бой: на вартавым катэры мы падтрымлівалі эвакуацыю стралковых дывізіяў, якія апынуліся прыціснутымі нямецкімі часткамі да возера. Два разы ў катэр патрапілі мінамётныя снарады з берага, загінулі двое маіх саслужыўцаў (аднаго з іх я ведаў яшчэ па вучылішчы, ён вучыўся на год раней за мяне і збіраўся стаць адміралам, пераемнікам Нахімава і Мікалая Кузняцова). Таксама шмат маіх знаёмых, былых курсантаў, загінула тады пры абароне Валаамскіх астравоў. Мне і катэру, на якім я служыў, — шчасціла: мы паспяхова манеўравалі і перавезлі шмат людзей, а таксама пару гаўбіц...

Тата. Баку. 1942 год.

Затым, у верасні, калі кольца вакол Ленінграда замкнулася, было некалькі спроб дэсантавацца і разам з 54-й арміяй прарваць блаканду ў раёне Шлісельбурга, аднак спробы былі асуджаны: мы страцілі некалькі соцень чалавек і чатыры караблі. Потым — адступленне, база ў Новай Ладазе, да лістапада перавозім грузы ў Ленінград, назад дастаўляем людзей: многія з іх ужо тады былі ў абсалютна жудаснаму стане... Голад узяў горад за горла; праз тры месяцы там памрэ мой дзядзька Пеця (у гонар яго цябе і назвалі). На борт невялікага катэра змяшчалася да тысячы чалавек, але борт не прасаджваўся: людзі літаральна ператвараліся ў бязважкіх анёлаў. У лістападзе возера скавала лёдам. Перад намі паставілі задачу: арганізаваць сувязь па лёдзе. 18 лістапада мы суправаджалі першую аўтакалону, на Ладазе працаваў зімнік.

Практычна кожны дзень мы вазілі харчаванне ў асаджаны горад, эвакуіравалі з яго людзей. Многія машыны, людзі засталіся на тым лёдзе з-за пастаянных артабстрэлаў, але галоўным ворагам нашым тады быў холад. У студзені былі дні, калі тэрмометр паказваў мінус 48... У адзін з

такіх дзён грузавік з лекамі, якія мы суправаджалі, зламаўся. Ахоўваючы яго, мы прабылі на лёдзе больш за суткі. Калі да нас падаспела дапамога, марозу я ўжо не адчуваў. Насупраць па целе разлівалася адурманьваючае, санлівае цяпло. Прыйшоў я ў прытомнасць ужо ў Новай Ладазе, у палявым шпіталі. На назе ў мяне не было вялікага пальца. Моманту ампутацыі я не памятаў, доктар толькі сказаў, што мне пашанцавала: каб яшчэ гадзіна, страціў бы ўсю ступню, а то і жыццё... Потым былі тыл, інжынернае вучылішча, Перамога, паездка ў Італію за рэпарацыйнай падводнай лодкай.”

А яшчэ ён быў выдатным мужам, бацькам і дэдам і па-ранейшаму жыве ў памяці і сэрцах сваіх родных.

Дзень Перамогі быў яго любімым святаям. Са святаям цябе! З Перамогай!

Будзённыя факты і нягучныя падзеі

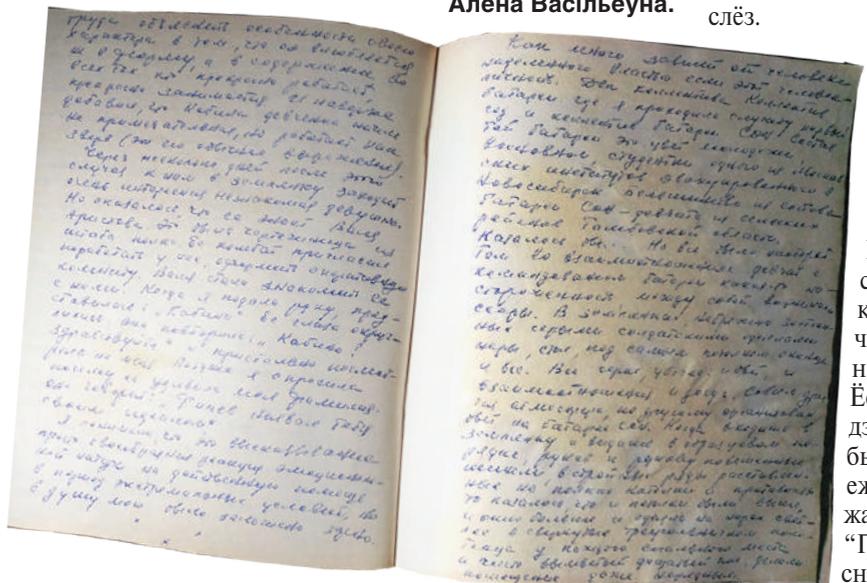
“Шматгранная гісторыя Вялікай Айчыннай вайны складаецца з будзённых фактаў, нягучных падзей, з жыцця і побыту радавых салдат”. Гэта фраза з успамінаў маёй бабулі Алены Васільеўны, якія і дасюль, да майго сору, існуюць толькі ў рукапісным выглядзе — два тоўстыя сшыткі, аддадзеныя мне на захаванне. Але вельмі важна, што існуюць. Што бабуля — заўсёды маўклівая — знайшла адвагу падзяліцца сваімі ўспамінамі з паперай. Бо каштоўнасць такіх шчырых прыватных гісторый, праз якія самым нязмушаным чынам праяўляецца партрэт пакалення пераможцаў, будзе толькі ўзрастаць. Разам са шкадаваннем, што своечасова было занатавана далёка не ўсё.

Ілья СВІРЫН

Другая мая бабуля, Раіса Міхайлаўна, успамінаў не пакінула. Ды і вусна не надта любіла распавядаць пра той час. Яно і зразумела: для яе гэта была суцэльная траўма. Муж-вайсковец згінуў без вестак у адным з катлоў 41-га, малеча-сын памёр, не вытрымаўшы цяжкасцей жыцця ў эвакуацыі...

Мая бабуля Алена Васільеўна.

Але гісторыя ў кожнага свая. У тым ліку, і гісторыя вайны.

Рамантычная камсамолка Лена Кабіна, дзяцінства якой прайшло ў пакойчыку ленінградскай камуналкі, заўсёды мела ўзнёслыя мары. У прамым сэнсе слова: вобраз жанчын-лётчыц, растыражаны тагачасным друкам, не даваў ёй спакою. А калі ёй не стаць лётчыцай (бо пра гэта ж марыла не толькі яна!) — то, прынамсі, трэба бліжэй да неба. І вось... “ундзельны сонечны дзень, поўная светлых надзей, я паехала ў Інстытут авіяцыйнага прыладабудуўніцтва даведацца аб правілах прыёму. Вуліцы былі ажыўленыя, поўныя людзьмі: засяроджанымі, заклапочанымі, абьякавымі, сумна-маўклівымі, захоплены-усмешлівымі...” І раптам усе яны стоўпіліся ля рэпрадуктараў, адкуль гучаў голас Левітана.

Васьмнаццацігадовая Лена ледзь не адразу ру-

шыла ў ваенкамат. Аднак у войска маленькую хударлявую дзяўчыну, зразумела, не ўзялі. Што стала прычынай... ледзь не да згрызотаў сумлення: “Я не магла зразумець, чаму наша армія адступае. Мы былі так заідэалагізаваныя, так упэўненыя ў непераможнасці нашай арміі, што мне здавалася, быццам яна адступае, бо мяне там няма”.

І ўрэшце яна дамаглася свайго. Закончыўшы ў сібірскай эвакуацыі курсы сувязістаў, у маі 42-га яна апынулася ў батарэі супрацьветранай абароны ва Украіне. “Яшчэ не адчуваючы ўсю драматычнасць моманту, у першыя дні мы адчувалі сябе бы школьніцы ў піянерскім лагэры...” — піша бабуля. Між тым, акурат сканчалася Харкаўская аперацыя, больш вядомая ў постсавецкай гістарыяграфіі як “катастрофа”. І дзяўчаты-навабранцы, апра-

нутыя ў пярэстыя сукенкі (гімнасцёркі ім выдалі толькі праз пару месяцаў), былі змушаныя адступаць пад рокат нямецкіх бамбавікоў.

Варта адзначыць, што жахлівых сцэн у тых успамінах няма. Іх бабуля не бачыла. На перадавую яна не трапляла: служыла на суперпрагрэсіўнай па тым часе станцыі гарматнай наводкі, толькі што атрыманай з Брытаніі па лендлізу. Няма і гераічных выпадкаў — не кожнаму ж лёсіць здзейсніць подзвіг. Дый гераізм аднымі толькі подзвігамі не вымяраецца.

Ёсць проста будні вайны. І тонкія псіхалагічныя перажыванні. Бо вайна вайной, а маладосць — маладосцю.

У тыя часы, калі немцы набліжаліся да Сталінграда, камандзір батарэі правёў сход, прысвечаны пытанню маралі: “Абстаноўка настолькі трывожная, што у вас, дзяўчаты, натуральнае жаданне падпарадкавана аднаму — дысцыпліне”. Дзяўчаты слухалі, але... Калі той самы камандзір праз нейкі час паведаміў, што яго пераводзяць у іншае месца, бабуля не змагла стрымаць слёз.

Так, ёсць у гэтых мемуарах і пра каханне — крохкае і нешчаслівае. Ёсць пра стасункі ў калектыве — часам даволі няпростыя. Ёсць пра штодзённы побыт. Ёсць пра ежу: арганізм жа малады: “Па начах мне сніліся смачныя сны: то

мама пячэ пірагі, то бачыла стол, застаўлены стравамі. А прачыналася — і зноў: раніцай гарбата з кавалкам хлеба, на абед вадкі суп і лыжка бульбянога пюрэ без масла”.

Затое няма ў гэтых успамінах і самалобавання — якім не грэбавалі ў сваіх мемуарах і выбітныя палкаводцы. Няма “прычасанасці” і дзяжурных слоў пра ролю партыі ва ўсім на свеце — якія тым палкаводцам, пэўна, дадавалі руплівыя рэдактары. Хаця бабуля да канца жыцця была камуністкай.

У яе ўспамінах усё шчыра, без прыхарошвання. Здавалася б, нічога асаблівага... Ніякіх пакручастых сюжэтаў, ніякіх здатных узбудзіць свядомасць сенсацый. Але такая гісторыя вайны — у чалавечым вымярэнні — будзе больш зразумелай тым, хто вайны, на шчасце, не бачыў.

Ад Нарава да Эльбы: вайсковы шлях беларускага хлопца

...Званю ў дзверы. Мне звычайна адчыняе бабуля ці дзед. Але хто б з іх ні адкрыў дзверы, я адразу іду ў пакой да яго, дзеда Валодзі, Уладзіміра Уладзіміравіча Чарнякевіча. У яго ў пакоі — свой, такі цікавы мне, малому, мужычынскі свет уладкаваных рэчаў: дзясяткі карпусоў маленькіх і вялікіх гадзіннікаў, над рамонтам якіх ён мог прабавіць цэлы дзень, шафа, дзе на вешалцы віселі яго рэчы і, сярод іх, — карычневы пінжак, з кішэні якога ён часам даставаў і дарыў мне, філатэлісту-пачаткоўцу, то срэбраную польскую манету даваеннага часу, то незвычайную замежную марку.

Юрый ЧАРНЯКЕВІЧ

Дзе, адкуль ён заставаў гэтыя цікавыя рэчы ў часы позняга СССР ці ранняй Рэспубліцы Беларусь, амаль не выходзячы з дома, я дасюль не ведаю, але атрымліваць гэтыя нечаканыя падарункі заўсёды было прыемна. Ды і першы гадзіннік на руку я атрымаў, вядома ж, менавіта ад яго — гадзіннікавага майстра. А яшчэ ў дзеда на балконе, у халадку, стаялі некалькі банак з вадой, у якіх на донцы ляжалі вялікія чорныя камяні-краменьчыкі. Стаміўшыся сядзець над гульнёй у шашкі, мы выходзілі на балкон, дзед наліваў мне халаднаватай чыстай вады, і мы адпачывалі, абапёршыся на парэнчы і глядзячы на вуліцу, па якой ехалі машыны і аўтобусы.

Тое, што дзед ваяваў, было для мяне звычайным фактам: ваяваў і ўсё. Што, як там было, на той вайне, ён асабліва не раскаваў, ды я спачатку і не пытаў. Мне проста было прыемна ў яго кампаніі, гульні ў шашкі мы любілі да знямогі, а на ягоную працу з гадзіннікамі, калі ён чапляў на вока павелічальную лінзу і корпаўся тонкім сталёвым інструментам у заводных механізмах, я мог глядзець колькі заўгодна. Акрамя таго, я ведаў, што магу заўжды прыйсці сюды, у гэтую кватэру, і тут заўсёды будзе дзед, каля якога можна пасядзець, пачытаць кнігі, падумаць, паразважаць ці проста адпачыць у халадку ад спякоты летняга дня...

Але пазней, крыху пасталеўшы, я задаваў яму пытанні пра вайну ўжо не раз, бо ў слове “вайна” заўсёды ёсць нешта прыцягальнае для падлетка. Да таго ж, мне заўсёды было цікава, як вольны гэты, мой родны, добры да мяне дзед мог пайсці ваяваць, трымаць у

Пасляваенная фатаграфія Уладзіміра Чарнякевіча з незнаёмкай.

Дзед за некалькі гадоў да смерці.

Пасведчанні аб узнагароджанні медалямі і ваенны білет Уладзіміра Уладзіміравіча Чарнякевіча.

дзіў у 6-ю гвардзейскую кавалерыйскую дывізію, якая падчас вызвалення Беларусі ад фашысцкіх захопнікаў разам з іншымі злучэннямі і часцямі вызваліла 268 населеных пунктаў нашай краіны (у тым ліку Маладзечна, Ліду і Гродна), ды атрымала ганаровае найменне “Гродзенскай”.

Уладзіміру, як ён раскаваў пазней майму бацьку, пры залічэнні ў кавалерысты далі невялікага мангольскага коніка, на якім ён і праехаў шмат дарог. Конь гэты, хоць і не надта вялікі, быў вельмі спрытны і жвавы, добра скакаў хоць у полі, хоць на дарозе, пераскокваючы ямы ці траншэі з лёгкасцю ды грацыёзнас-

кага фронту пры вызваленні Польшчы, удзельнічаў у разгроме фашыстаў ва Усходняй Прусіі. Так, ён раскаваў мне, як перапраўляўся разам з танкавай брыгадай па пантонным мосце праз раку. Фашысцкія самалёты разбамбілі пераправу і ён ледзь не патануў у вадзе, спрабуючы выплыць на супрацьлеглы бераг. А яшчэ казаў пра тое, як служыў у зенітных войсках і, разам з таварышамі, збіў фашысцкі самалёт, які патрапіў у святло пражэктараў у начным небе Германіі.

За ўдзел ва Усходне-Прускай аперацыі Уладзіміру ўжо пасля вайны быў уручаны медаль “За ўзяцце Кёнігсберга”. Гэтая ўзнагарода, як і медаль “За перамогу над Германіяй у Вялікай Айчыннай вайне 1941 — 1945 гадоў” ды ваенны білет — адзіны напамін для нас, унукаў, пра баявы шлях нашага дзеда.

Вайна для маладога байца завяршылася на рацэ Эльба, дзе 2 мая 1945 года каля нямецкага горада Вітэнбэрг, ён, як і іншыя салдаты яго дывізіі, сустрэўся з вайскоўцамі саюзніцкай амерыканскай арміі.

Але нават пасля Дня Перамогі салдацкая служба для дзеда не скончылася. З верасня 1945 года ён быў прызначаны камандзірам аддзялення ў 1731 зенітным артылерыйскім палку, а праз год перавёўся ў 5 кавалерыйскі полк, дзе ў снежні 1946 года і закончыў

ённы горад Камарын, што на Брагіншчыне, а пасля — у абласны тады горад Пінск. Уладзімір ездзіў у пошуках бацькоў у Мінск, у Ліду, іншыя гарады, і, нарэшце, знайшоў іх у горадзе над Пінай. Прычым, як ён мне сам раскаваў, родныя не адразу прызналі яго, маладога мужчыну ў ваеннай форме, за свайго сына: дапамагла радзімая пляма на спіне, дзякуючы якой бацькі і пусцілі яго ў свой дом.

Ён пачаў працаваць фізруком і ваенруком у Пінскім настаўніцкім вучылішчы, дзе, дарэчы, пазнаёміўся са сваёй будучай жонкай Марыяй, будучай настаўніцай пачатковых класаў, пазней — заслужанай настаўніцай БССР і неаднаразовай дэпутаткай мясцовага гарсавета. Таксама працаваў камендантам у інтэрнаце і адначасова адказваў там за пяхное ацяпленне, закончыў дзесяцігодку, а пазней уладкаваўся ў хлебапакарню і развозіў на машыне хлеб па ўсім Пінску. Адночы ён пабачыў, як нейкія ваенныя крадучы хлеб, выклікаў міліцыю, і вырашыў, як ён казаў, “звальняцца з такой работы”. І тут яму, можна сказаць, пашанцавала: ён быў прыняты на пасаду памочніка галоўнага ўрача па гаспадарчай частцы Пінскай гарадской бальніцы.

Вайсковы досвед камандзіра спатрэбіўся і тут: Уладзімір Уладзіміравіч, як яго цяпер паважна называлі не толькі на рабоце, але і ў сяброўскім коле, пачынае ездзіць у камандзіроўкі па ўсёй Беларусі, дастае ці, як тады казалі, “выбівае” продукты, дровы, медыкаменты, абсталяванне для бальніцы. Пры ім пачалося і ўзвядзенне новых бальнічных карпусоў, што, натуральна, запатрабавала ад дзеда яшчэ большага прыкладання намаганняў і высілкаў. Пасля 17-гадовай самаадданай работы ў Пінскай гарадской бальніцы і перанесенай аперацыі на страўніку Уладзімір Чарнякевіч перайшоў працаваць у гарадскі Вадаканалгас, а пазней — у Пінскі камбінат верхняга трыкатажу (цяпер гэта вядомае на ўсю Беларусь ААТ “Палесце”), адкуль і сышоў на пенсію.

...Сёння, як і заўжды, я часта пра яго ўспамінаю. Прыязджаючы ў Пінск, стараюся адвезці могілкі, дзе ён быў пахаваны яшчэ 20 гадоў таму. І ведаю, што ён і зараз жыве ўва мне, дапамагае мне і радзіць, як жыць далей. Спадзяюся, і мае дзеці змогуць пра яго даведацца, пра тое, што ён для мяне заўсёды значыў, як я яго любіў і кім ён застаецца для мяне нават пасля сваёй смерці.

Што вядома дакладна: маладога 17-гадовага хлопца — ураджэнца Заходняй Беларусі з беларускага горада Нараў Гайнаўскага раёна Беластоцкай вобласці (зараз, праўда, гэта ўжо горад на Падляшшы, на тэрыторыі Польшчы) — у 1944 годзе, не даўшы скончыць вучобу ў Брэсцкім рамесным вучылішчы, прызвалі ў армію. Відаць, гэта быў той, апошні прызыў часоў Вялікай Айчыннай вайны, згодна з якім Пастановай ад 25 кастрычніка 1944 года да армейскіх частак далучыліся 17- і 18-гадовыя хлопцы 1926 і 1927 гадоў нараджэння.

Малады Уладзімір Чарнякевіч патрапіў на службу кавалерыстам у 28 кавалерыйскі гвардзейскі полк. Гэты полк, да слова, увахо-

ццю цыркавога скакуна. На жаль, у адным з баёў фашысцкія кулі патрапілі ў гэтага каня і адразу яго забілі, а Уладзімір быў паранены ў ногі. Самае цікавае, што дзед не забыў свайго маленькага коніка і часта раскаваў пра яго дзецім пасля вайны, бо, мабыць, меркаваў, што той прыняў на сябе смяротныя кулі, якія адрававаліся байцу, і, фактычна, выратаваў кавалерыста ад немінучай смерці.

Адняжаўшыся ў лазарэце пасля ранення, малады салдат працягнуў свой баявы шлях. Ён, як і тысячы ваенных яго палка і дывізіі, змагаўся ў складзе 2-га Беларус-

вайсковую службу ў званні сяржанта.

Пасля гэтага дзед, па яго расказах, дапамагаў таксама адлоўліваць бандытаў (як ён тады казаў, “бандэраўцаў”) у лясах Заходняй Украіны. А ўжо пазней, у 1948 годзе, доўга шукаў сваю сям’ю. Справа ў тым, што Нараў, як і ўся Беластоцчына, адышлі ў той час Польшчы, таму ягоны бацька разам з сям’ёй вырашылі пераехаць у Беларусь, спачатку ў ра-

Святых паняццяў, як і сяброў, у чалавека не павінна быць шмат. Мама, тата, Радзіма. У нашай краіне яшчэ, вядома, Дзень Перамогі. Напэўна, кожнае 9 Мая многія дастаюць са скрыначак ордэны і медалі сваіх сваякоў, што вярнуліся з палёў Вялікай Айчыннай вайны і засталяся на іх, і раскладваюць узнагароды на стале. Паднімаюцца чаркі, вымаўляюцца нягучна тосты, у вачах з’яўляюцца слёзы. Спяваюцца песні. Уключаючы, абавязкова, “Дзень Перамогі”, якая для людзей савецкіх і постсавецкіх не мае нацыянальнай прыналежнасці. У гэты дзень дастанем такія ўзнагароды — маіх дзядулі і траюраднага дзядзькі — і мы з мамай. Таты — афіцэра савецкай арміі, сына афіцэра, што прайшоў ад Сталінграда да Берліна, — з намі не будзе: ён так марыў сустрэць у коле сям’і 75-годдзе Перамогі, але не дажыў да Святога свята тры з невялікім месяцы... Напярэдадні Дня Перамогі “К” папрасіла вядомых дзеячаў культуры распавесці аб іх любімых творах, прысвечаных Вялікай Айчыннай вайне.

Алег КЛІМАЎ

Аляксандр ЯФРЭМАЎ, народны артыст Беларусі, тэатральны і кінарэжысёр, мастацкі кіраўнік Тэатра-студыі кінаакцёра:

— Я з велізарным піетэтам і павагай стаўлюся да тэмы Вялікай Айчыннай вайны ў мастацтве, да тых людзей, калектываў, хто яе падмае. І ў нашы дні яна, як ніколі раней, мае патрэбу ў падтрымцы — і творцамі, і глядачамі, і, вядома, дзяржаўнай машынай. Перамогу над фашызмам савецкага народа, а, значыць, і беларускага таксама, сёння хочучь адабраць. Горка чуць, што дзе-нідзе ў Еўропе, як, зрэшты, і ў іншым цывілізаваным свеце цяпер усё часцей раздаюцца галасы, што ставяць пад сумнеў прыярытэт Чырвонай арміі ў разгроме фашызму. Ды і не ў прыярытэце справа, Бог з ім. Такімі, з дазволу сказаць “сумневамі» нівеліруюцца тая кроў, тая пакуты, смерці, якімі заплаціў савецкі народ, змагаючыся з карычневай чумой. І Перамогу гэтую трэба адстойваць усімі магчымымі і немагчымымі спосабамі, у тым ліку з дапамогай тэатральнага мастацтва. Мне падабаюцца ўсе п’есы аб той вайне Аляксея Дударова, я вялікі прыхільнік яго таленту. А калі ўспамінаю аб пастаноўках, што прысвечаны тэме Вялікай Айчыннай вайны, адразу на розум прыходзяць два спектаклі маскоўскіх труп — “Да пабачэння, хлопчыкі!” Тэатра імя Ленінскага камсамола і “...А зоры тут ціхія” Тэатра на Таганцы. Ашаламляльнае ўражанне на мяне зрабіў спектакль “Не мой”, пастаўлены Аляксандрам Гарцуевым паводле аповесці Алеся Адамовіча “Нямко” ў Нацыянальным акадэмічным тэатры імя Янкі Купалы. Абсалютна заслужана ён быў уганараваны шматлікімі ўзнагародамі. У мінулым годзе наш тэатр выпусціў псіхалагічную драму “Фальшывая нота” ў маёй пастаноўцы, яна распавядае

назад быў і вось яго ўжо няма... Яркі, выразны твор Аляксандра Дзейнекі “Абарона Севастопалю”, дзе і паказана прэлюдыя рукапашнай сутычкі. У Гелія Кор-

Твардоўскага і верш Пімена Панчанкі “Герой”:
Злосна сказаў: “Уставай, пяхота!
Мы не на пляжы, а на вайне”.
І лёг на змяіныя скруткі дроту.
І дзвесце салдацкіх запаленых ботаў
Прайшлі па яго спіне.

Не ён, а другія ішлі ў атаку,
Гранаты кідалі ў бліндажы,
Калолі фрыцаў, палілі танкі
І сцяг перамогі ўзнімалі ранкам
На заваёваным рубяжы.

А ён свае коці з іржавых калючак
Сваімі рукамі без стогну аддзёр,
Зваліўся на травы, і стала балюча
І травам, і росам, і ветрам гаючым,
Што прыляцелі з валдайскай азёр.

ратуры пра Хатынь... Пра вайну Алесь Міхайлавіч пісаў сапраўды крывёй, прытым пісаў... свабодна, без рамак, не азіраючыся на цензараў.

І Сяргей Смірноў, які раскрыў вочы цэламу пакаленню на тое, што на самой справе адбывалася ў Брэсцкай крэпасці. Сяргей Сяргеевіч зрабіў многае і многае і для літаратуры пра вайну, і для гісторыі пра яе.

Тры аўтары, кожны з іх у рэальнасці сутыкнуўся з Вялікай Айчыннай вайной — хто ў большай, хто ў меншай ступені, хто пры адных абставінах, хто пры іншых. Але ўсе яны наыве дачыталіся, што такое вайна. І ўсе тры

“І стала балюча і травам, і росам...”

пра падзеі, якія мелі месца падчас Другой сусветнай. Тым самым і мы ўнеслі сваю лепту ў пантэон памяці пра яе...

Аляксандра БУТАР, кінарэжысёр:

— Я, напэўна, напамінаю ведаю савецкую ваенную кінакласіку, якую глядзела шмат разоў і абавязкова буду яшчэ пераглядаць — “...А зоры тут ціхія”, “У бой ідуць адны “старыя”, “Ляццяць жураўлі”, “Балада пра салдата”... А з апошняга, што мне запамнілася, — выдатны

фільм Міхаіла Пташукі “Знак бяды”, але гэтай карціне таксама больш за трыццаць гадоў. Сучасныя стужкі мне катэгарычна не падабаюцца. Гэта нейкія камп’ютарныя цацкі, а не кіно. Ні павагі да мінулага ў іх не бачу, ні спагады, ні перажыванняў. Мiane проста бесіць такое стаўленне да несмяротнай тэмы. Так, хтосьці скажа, што тое пакаленне рэжысёраў само было абпалена вайной, а сёйтой і сам ваяваў, таму і фільмы ў іх атрымліваліся сапраўдныя. Ну дык калі тая трагедыя ў вас не баліць, не здымайце! Я за абсалютную сумленнасць у мастацтве!

Валерый ШКАРУБА, мастак:

— Адною з самых трагічных, што пранізваем сэрца, карцін для мяне з’яўляецца “Фашыст праляцеў” Аркадзя Пластова — з яе забітым пастушком, сабакам, які вые ля цела ўслед самалёту... “За што, за што, за якія грахі?” — кожны раз я пытаюся ў сябе, бачачы палатно або ўспамінаючы пра яго. Адна справа — бой, бітва салдат. А тут... Маленькі, безбаронны чалавечак, што секунду

жава “Паранены” — гэта нешта вышэй майго разумення: партрэт салдата, — быццам фатаграфія на пашпарт, — са зраненым тварам, адным вокам, а цэлае глядзіць кудысьці ў вечнасць... Многія і многія беларускія мастакі прысвяцілі свае работы тэме Вялікай Айчыннай вайны, тая ж Уладзімір Сухаверкаў, Валянцін Волкаў, Іван Ахрэмчык... Асабняком для мяне стаіць серыя Міхаіла Савіцкага — вельмі дакументальная, дзе ён адлюстравуе увесь жах канцлагераў. Яна мне блізка яшчэ і таму, што мой бацька быў вязнем такога лагера смерці. І наогул я лічу, вайну мастакам і трэба было паказваць толькі так — без прыўкрас, не рэтушучы, ніякіх купальшчыц у ваеннай форме. Так, як яе апісаў Васіль Быкаў...

Віктар ШНП, празаік, паэт, галоўны рэдактар выдавецтва “Мастацкая літаратура”:

— Мне заўсёды больш падабалася вобразная паэзія, а калі гэта тычыцца вершаў пра Вялікую Айчынную вайну, то радкі, напоўненыя патрыятычным настроем, у якіх, што называецца, “няўзброеным слыхам” адчува-

лася ўпэўненасць у заўтрашнім дні, стала быць, упэўненасць у Перамозе. Гэта значыць, хутчэй аптымістычныя творы, што ўвайшлі ў гісторыю савецкай і постсавецкай паэзіі, творы, у якіх адлюстравалася бязлітасная праўда вайны праз яе кроў і слёзы. Да такіх духаўздымных я адношу свае любімыя — паэму “Васіль Цёркін” Аляксандра

Віктар МАРЦІНОВІЧ, пісьменнік:

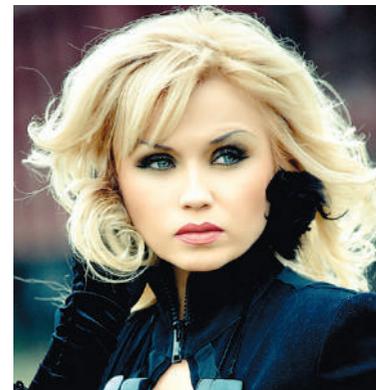
— У мяне тры любімыя аўтары, чые творы я лічу эталоннымі ў жанры ваеннай прозы. Ня-добра, вядома, іх расстаўляць па месцах, але першым я ўсё ж назаву Васіля Быкава. Якую яго кнігу, прысвечаную Вялікай Айчыннай вайне, ні возьмі, яна — шэдэўр. “Сотнікаў”, “Знак бяды”, “Мёртвым не баліць”, “Крулянскі мост”, “Альпійская балада”... Можна яшчэ доўга і доўга пералічваць. Я ўвесь час перачытваю Васіля Уладзіміравіча і кожны раз у мяне валасы пачынаюць варушыцца на галаве, настолькі яго творы энергетычна магутныя. Гэта тая праўда смерці, акупнай вайны, жаху вайны, што да Быкава мала дзе сустракалася ў савецкай прозе — у сілу зразумела якіх прычын. Ды Быкава з поўнай на тое падставой можна назваць і адным з родапачынальнікаў ваеннай прозы. Ён пісаў пра вайну, вычышчаную ад ідэалогіі, пра яе сутнасць, пра маленькіх яе герояў і пра тых, хто не змог вытрымаць выпрабаванне фашызмам. Наогул, я лічу Васіля Уладзіміравіча адным з найбуйнейшых экзистэнцыяльных пісьменнікаў ХХ стагоддзя.

Алесь Адамовіч — недаацэнены радзімай геній. Напісаная ў суаўтарстве страшная аповесць “Я з вогненнай вёскі” аб гібелі ў мясасечы вайны беларускіх вёсак; “Карнікі, або Жыццяпіс гіпербарэіцаў” — яшчэ адзін жахлівы дакумент тых дзён; “Хатынская аповесць”, якая, магчыма, стала фарматворны ў літа-

сталі ў шэрагу першаадкрывальнікаў яе ў савецкай мастацкай літаратуры.

Іна АФАНАСЬЕВА, спявачка:

— Для беларусаў песні аб Вялікай Айчыннай вайне гэта, вядома, нешта асаблівае, памятаючы пра тое, колькі нашых суайчыннікаў засталіся на яе франтах і загінулі на акупаваных тэрыторыях, колькі лёсаў было паламана. І, дзякую Богу, што мае пакаленне таксама захоўвае памяць аб той трагедыі і аб той Перамозе. Песні пра Вялікую Айчынную вайну заўсёды са мной, а не толькі тады, калі мы кожны год 22 чэрвеня ўспамінаем загінулых, а таксама святкуем Дзень незалеж-

насці Рэспублікі Беларусь і Дзень Перамогі. І ў мой рэпертуар уваходзяць такія творы, як, напрыклад, песня “Лірычная”: яна пра тое, што ніякія войны не могуць разлучыць закаханыя сэрцы. Магу бясконца пераслухоўваць песні Марка Бернэса, Леаніда Уцісава, Уладзіміра Трошына, Клаўдзіі Шульжэнкі пра тая гады і выпрабаванні. Незабыўны цыкл франтавых песень у выкананні Людмілы Маркаўны Гурчанка. У Юрыя Антонова ёсць цудоўныя кампазіцыі, што вярэдзяць душу — “Снегіры” і “Макі” (я іх, дарэчы, таксама спяваю ў святочных канцэртах). А як можна не ўспомніць “Песняроў” — з пранізлівай праграмай “Праз усю вайну” і песняй “Кожны чацвёрты”? Сапраўды, Вялікая драма нарадзіла Вялікія музычныя творы...

За аповесць “Найдорф” у 1978 годзе пісьменнік Іван Пташнікаў атрымаў Дзяржаўную прэмію Беларусі імя Якуба Коласа. Ён пісаў пра апошнія дні партызанскай вайны і першыя дні міру ў адной беларускай мясціне. Да 75-годдзя Перамогі прымеркаваная прэм’ера тэлевізійнага міні-серыяла “Алёша”, знятага паводле аповесці, але зроблены ў Беларусі, па беларускім сцэнарыі, пры ўдзеле беларускіх актэраў. Дзеянне, як і ў кнізе, адбываецца палізу беларускай вёскі Найдорф.

Надзея КУДРЭЙКА

Увечар 9 Мая ўсе чатыры серыі ўбачаць тэлегледачы канала НТВ, і канала НТВ-Беларусь адпаведна. Па заказе НТВ карціну рабілі “Кіностудія КИТ” і “ТРОМЕДИА”. Падтрымку ў здымках аказала беларуская кінакампанія “Белроскіно”, і менавіта праз яе быў знойдзены сцэнарыі, які паводле аднаго з лепшых твораў класіка беларускай літаратуры напісаў Артур Ільных — рэжысёр, актёр і дацэнт Беларускай акадэміі мастацтваў. У працэсе здымак, як часта здараецца, нешта было дапрацавана і перапрацавана. Рэжысёр карціны Юрый Паповіч вывёў на першы план гісторыю сталення падлетка Алёшы Белановіча (таму і называецца серыял “Алёша”), і яго ўзаемаадносін з другім галоўным героем, таксама партызанам Яфрэмам Жаваранкам.

Сюжэт будзеца на кантрасце паміж вайной і мірным жыццём, пра якое часта ўспамінаюць героі. Апошняя фашысцкая блакада ў партызанскім раёне Беларусі змяняецца першымі днямі на вызваленай зямлі, калі да спаленых дамоў вяртаюцца жыхары. Найдорф — гэта назва і беларускай вёскі, заснаванай калісьці паволжскімі немцамі, з лютаранскай царквой, і назва роднай вёскі палоннага немца. Адна з герань — Клэя, жонка Яфрэма Жаваранка — таксама немка па паходжанні.

— Канешне, гэта не пацыфісцкая гісторыя, — гаворыць рэжысёр Юрый Паповіч, — таму што людзі са зброяй у руках абараняюць сваю зямлю, найперш свой кавалак зямлі, сваю сям’ю. Але, як гаворыць адзін з партызанаў: “Калі можаш не страляць — не страляй. Таму што настраляліся ўжо”. І Алёша не забівае ў выніку таго немца, якога параніў.

Пяць гадоў таму Юрый Паповіч зняў ваенную драму “Пра Пятра і Паўла”, дзе ў цэнтры сюжэта была сустрэча двух хлопчыкаў — рускага і нямецкага, і гэта таксама была гісторыя пра дзяцей на вайне. Рэжысёр гаворыць, што і ў фільме “Алёша” ён працягнуў сваю тэму сталення чалавека — калі хлопчык праходзіць праз так званы абрад ініцыяцыі і становіцца мужчынам.

Карціна “Пра Пятра і Паўла” таксама здымалася ў Беларусі. На гэты раз беларускага гледача

Найдорф, лета 44-га

Аповесць Івана Пташнікава стала серыялам

павінны зацікавіць і наш беларускі сюжэт, хоць кіно стваралася ў першую чаргу для расійскага тэлебачання. Калі фільм з’явіцца, мы зможам ацаніць вынік. Да пытання мовы стваральнікі серыяла паставіліся так: у карціне гучаць тры мовы — руская, нямецкая і тая, якую рэжысёр называе “трасянкай”, — на ёй гавораць беларускія сяляне і партызаны. Маўляў, трэба было знайсці кампраміс паміж ужываннем беларускіх слоў і тым, каб расійскі глядач усё зразумеў. Гэты момант насцярожвае, бо вельмі непрыемна будзе пачуць не натуральную беларускую гаворку, на якой перад вайной і ў час вайны размаўлялі ў нашых вёсках, а нешта штучнае, прыдуманнае.

Кадры са стужкі прадастаўлены тэлеканалам НТВ і “Кіностудией КИТ”.

Алёшу сыграў юны расійскі актёр Максім Сапрыкін. Ён кажа, што прыклаў шмат намаганняў, каб справіцца з вымаўленнем і інтанацыяй, у чым яму сур’ёзна дапамагла здымачная група, у якой было многа беларусаў.

— Асноўным арыенцірам для мяне быў герой фільма “Иди и смотри” Флёра, — расказвае Максім Сапрыкін. — Ён мяне моцна ўразаў, таму я хацеў быць трохі на яго падобным.

Рэжысёр Юрый Паповіч таксама называе “Иди и смотри” Элема Клімава паводле сцэнарыя Алеся Адамовіча сярод фільмаў, якія найбольш на яго паўплывалі, разам з фільмам Ларысы Шапіцька “Восхождение” паводле аповесці Васіля Быкава. Але асаблівым камертонам у працы над серыялам “Алёша” для яго была славуная карціна Аляксея Германа “Проверка на дорогах”.

Другую галоўную ролю — Яфрэма Жаваранка — выканаў папулярны расійскі актёр Уладзімір Епіфанцаў, яго жонку Клэю сыграла Ганна Папова. Але значная частка актэраў — беларускія, сярод іх ёсць і мэтры, напрыклад, Ігар Дзянісаў і Вячаслаў Паўлюць, і зусім маладыя актёры. Ізноў жа Юрый Паповіч запрасіў у сваю карціну мінскага актёра Кірыла Навіцкага, які на думку рэжысёра

выдатна справіўся з роляй і ў фільме “Пра Пятра і Паўла”. Для рэжысёра серыял “Алёша” стаў чарговай карцінай, якая цалкам здымалася ў нас. І ён не перастае казаць, што вельмі любіць працаваць у Беларусі, маўляў, “адчуваецца блізкасць Еўропы — усё спакойна, прыемна”.

— Розніца ёсць нават на ўзроўні кейтэрыngu, — гаворыць Юрый Паповіч. — У Расіі нам ніколі не прапанавалі б бутэрброд з салам (усміхаецца).

Не сакрэт, што зараз вельмі многія расійскія фільмы здымаюцца ў Беларусі, але ў рэжысёра Юрыя Паповіча асабліва даўнія і цёплыя адносіны з нашай краінай. Сваю першую ролю як актёр ён калісьці сыграў менавіта на “Беларусьфільме” — гэта была карціна “Наше призвание” рэжысёра Генадзя Палокі, 1980-ты год. У 1988-м ізноў жа ў Мінску ён адзняўся ў фільме Палокі “А был ли Каротин”. Кажы, што ў свой час перажыў спраўдную юнацкую ўлюбённасць у Мінск, і цяпер адчувае духоўную роднасць з нашай краінай.

Дарэчы, міні-серыял “Алёша” паводле аповесці Івана Пташнікава — не адзіная цалкам адзнятая ў Беларусі карціна Паповіча, якая днямі ўпершыню выйдзе на экран. Прэм’ерны паказ “Алёшы” адбудзецца 9 мая на НТВ, а 10 мая там жа — прэм’ера яшчэ аднаго цікавага, таксама чатырохсерыйнага фільма на ваенную тэматыку — “Дзед Марозаў”. Гэта гісторыя рэальнага чалавека Мікалая Марозава, які ў юнацтве прымаў удзел у замаху на цара Аляксандра II, стаў знакамітым навукоўцам, а ў 1941 годзе ва ўзросце 87-мі гадоў добраахвотна адправіўся на фронт. У фільме 84 персанажы, і толькі пяцёрых сыгралі расійскія актёры, усіх астатніх — нашы беларускія.

— Я з захапленнем адкрыў для сябе многіх беларускіх артыстаў, — гаворыць Юрый Паповіч. — Напрыклад, Вялянціну Гарцуеву, якая сыграла медсястру Фаю, ці Івана Труса, у якога, упэўнены, наперадзе вялікая будучыня.

У галоўнай ролі — Мікалая Марозава — адзняліся два артысты. Арыстарх Ліванаў іграў перыяд жыцця свайго героя ад 60-ці гадоў і вышэй, а больш маладога Марозава сыграў латвійскі артыст з беларускімі каранямі Мікалай Шастак, якога мы вельмі чакаем пабачыць у галоўнай ролі фільма “Купала”.

Рэжысёр Юрый Паповіч, дарэчы, і далей плануе працаваць з беларускім матэрыялам. Яго даўно хваляюць два сюжэты, якія ён разлічвае ўвасобіць на экранах.

— Я ўсё падбухторваю вашага драматурга Колю Рудкоўскага напісаць сцэнарыі пра беларускага авантурыста Барыса Скосырава, караля Андоры, — расказвае Юрый Паповіч. — І яшчэ адна гісторыя мяне моцна вабіць — пра гэта ў Мірскім замку і пра тое, як манах Даніэль Руфайзэн выратаваў з яго некалькі сотняў яўрэяў. Я працаваў з архівамі, ужо многае ведаю, ездзіў у Мірскі замак. Спадзяюся, мне ўдасца здзейсніць свае планы.

Пра баявыя подзвігі напісана нямала. Але важкі ўнёсак у барацьбу з ворагам рабілі і мірныя жыхары. У тыле па 18 гадзін стаялі ля станкоў і рабілі снарады. Дапамагалі партызанам: кармілі, лячылі. Гісторыі такіх — тысячы. Сёння гаворка пойдзе пра беларускую сям’ю, якая з рызыкай для жыцця выратавала ад смерці яўрэя.

М.Г.Сахрай і яго ўзнагароды.

Пасведчанне партызана, выдадзенае Моце Сахраю.

Абняліся, як родныя браты. Иван перадаў Моцю ручнік, сказаў, што калі маці памірае, даручыла Івану знайсці Сахрая і аддаць падарунак, “каб Бог яго захоўваў”.

ДОЎГАЕ СЯБРОЎСТВА

Доўгі час сям’я Сахрая падтрымлівала шчыльныя стасункі з сям’ёй Сіліных. Час быў цяжкі, галодны. Вёска жыла натуральнай гаспадаркай. Любую дапамогу з горада сяляне ўспрымалі з удзячнасцю. Моця з жонкай дапамагаў як мог. Бывала, што з вёскі прыязджала па пяць — сем чалавек. У магілёўскай двухпакаеўцы Сахраю прымалі ўсіх, кармілі і ва ўсім дапамагалі. Праз час да Сахрая прыязджалі ўжо дзеці Івана Сіліна Коля ды Пеця. Прымалі іх дзеці Сахрая — Гена і Грыша.

У 1990 годзе сям’я Рыгора Сахрая пераехала ў Ізраіль. Рыгор паклапаціўся, каб званне “Праведнікі народаў свету” атрымала сям’я Сіліных з Беларускай лясной вёсачкі Закупленне.

З УСПАМІНАЎ ГЕНАДЗЯ САХРАЯ:

“У жніўні 2011 года я прыехаў з Ізраіля ў Закупленне з надзеяй знайсці сведкаў тых далёкіх падзей, пра якія мне распавядаў бацька. У вёсцы знайшоў Віктара Мазіна. Ён хоць і нарадзіўся пасля вайны, але многае ведаў пра майго бацьку. Я прызнаўся, што сын таго Моціка Сахрая. Абдымкам не было канца. Аказваецца, гісторыя пра выратаванне чалавека перадаецца з пакалення ў пакаленне. Сустрэўся я і з сынам старасты Іванам Жалязняком, з нявесткай Івана Сіліна...”

Мы, нашчадкі тых, хто са зброяй у руках абараняў Беларусь, ніколі не забудзем людзей з чыстым сумленнем і адкрытым добрым сэрцам, якія ў час фашысцкай навалы працягнулі рукі дапамогі і выратавалі чужыя жыцці”.

Наталля ХРАМЯНКОВА, дырэктар Клічэйскага краязнаўчага музея

Публікацыя падрыхтавана па матэрыялах з фондаў музея

Нямецкая армія хутка прасоўвалася ўглыб Беларусі, захопліваючы вобласць за вобласцю, знішчаючы мірных жыхароў цэлымі вёскамі. Частка, у якой служыў Моця Сахрай, трапіла ў акружэнне. Спрабавалі прабіцца да сваіх — нічога не атрымлівалася. У снежні 1941 года пасля шматгадзіннага бою кантужаны Моця разам з групай чырвонаармейцаў трапляе ў лагер для ваеннапалонных у Магілёве. Не мае сэнсу апісваць умовы ўтрымання ў палоне — яны жахлівыя. Пры адной толькі згадцы аб прыналежнасці да яўрэйскай нацыянальнасці фашысты ставілі да сценкі. Нейкі час Сахраю ўдавалася прыхоўваць імя і імя па-бацьку. Ён выдаваў сябе за жыхара Каўказа.

УЦЁКІ

Студзеньскай ноччу 1943 года ў трыццаціградусны мароз група ваеннапалонных вырашылася на ўцёкі. Ніхто не ўяўляў, што рабіць далей. Лінія фронту адкацілася ўжо на сотні кіламетраў і не заставалася надзеі дабрацца да яе. Вырашылі прабівацца да партызанаў, што базіруюцца ва Усакінскіх лясах. Ішлі ляснымі сцежкамі, стараліся нікому не трапляцца на вочы. Стаялі страшэнныя маразы. Адзенне зусім знялася. Каб хоць неяк сагрэцца, імкнуліся як мага болей рухацца. Вогнішча разводзіць баяліся. Ішлі доўга, лясамі ды балотамі. Ноччу заходзілі ў вёскі, прасілі паесці і якую-небудзь вопратку.

Паступова група стала радзец. Асобным чырвонаармейцам давалі прытулак жыхары глухіх паселішчаў. Сахраю ніхто прытулку не прапаноўваў. Нямецкія ўлёткі

Цырульнік з Магілёва

Гісторыя беларускай сям’і, якая выратавала яўрэя

Генадзь Сахрай з жыхарамі вёскі Закупленне Іванам Жалязняком і яго жонкай (злева) і Віктарам Мазіным (справа)...

на рускай мове паведамлялі, што за выдachu яўрэя даецца прэмія — пачак махоркі. Большасць насельнікаў акупаванай тэрыторыі нічога не мела супраць яўрэяў, аднак палыхалі чуткі пра тое, што нішчыць будуць не толькі яўрэяў, але і тых, хто ім дапамагае. Вось і не пускалі ў дом. У лепшым выпадку давалі трохі хлеба.

Моця быў ярка выражанай асобай яўрэйскай нацыянальнасці. І адпаведны акцэнт праслухаўся. Таму і не прасіў прытулку, ведаў, чым пагражае такая дабрачыннасць.

Неўзабаве ён застаўся адзін. Ішоў наўздагад, прымушаў сябе рухацца, каб не замерзнуць. Лядашчае адзенне спарухнела ўшчэнт, брызентавыя боты разваліліся. Сіл ужо не заставалася і вельмі хацелася спаць. Вось у такім стане Моця

Сахрай рушыў да лясной вёсачкі і стаў чакаць. Вечарам з бліжэйшай хаты выйшаў хлопец. Моця, памятаючы змест нямецкіх улёткаў, распавёў, што ён, армянін, збег з лагера ў Магілёве.

Іван Сілін (так звалі хлопца) вярнуўся ў хату і расказаў маці, што чалавек на вуліцы, галодны і абарваны, просіць прытулку. “Сказаў, што армянін, але я бачу - жyd”. А маці адказала: “Кім бы ні быў, а чалавек, кліч у хату!”

ПРЫТУЛАК

Так Моця Сахрай стаў жыць у сям’і Івана Сіліна. Вёска называлася Закупленне. Маці звалі Крысціна. Былі ў Івана і дзве малодшыя сястры — Волга і Настасся. Адпайвалі Моцю малаком, хавалі за фіранкай рускай печы. Боты з апухлых ног зняць

не змаглі. Крысціна па кавалках зрала нажом брызент разам са скурай. Доўга лячыла раны. А Моці загадала: “Ты — глуханямок! Нічога не чуеш, нічога не ведаеш. Пачнеш гаварыць — і сябе загубіш і нас. Зайдзьце немцы ці паліцаі — ляжы на печы і не шавяліся!” Так Моця і рабіў. А калі хто з чужых заходзіў, Крысціна клалася на край печы і прыкрывала сабой, ратавала ад гібелі, рызыкаючы згубіць усю сям’ю. Так, рызыкавалі Сіліны страшэнна, але Моцю з хаты не гналі, наадварот — левкавалі, кармілі, хавалі.

У ПАРТЫЗАНЫ

Паступова Моця ачунаў. Хацеў сысці ў партызаны, але Крысціна казала: “Рана, ты яшчэ слабы. Набірайся сіл”. Усе жыхары Закуплення ўжо ведалі, што Сіліны хаваюць яўрэя. Ведаў і стараста — Сямён Жалезнякоў. Але ніхто не выдаў, а стараста папярэдзваў усіх, каб маўчала.

Ішоў час. Адночы ў вёску прыйшоў партызанскі атрад (партызанскі полк № 277) пад камандаваннем Ігната Ізоха. Моця цёпла развітаўся з Сілінымі і сышоў з партызанамі. Сказаў на развітанне: “Ніколі вас не забуду. Буду жывым — абавязкова вас знайду”.

ПРАВЕРКУ ПРАЙШОЎ

Адночы Моцю паклікаў камандзір атрада. У камандзірскай зямлянцы Сахрай убачыў такую карціну: на сталы ляжаў трафейны чамаданчык з рыштункам цырульніка. Камандзір перад люстэркам галіўся і парэзаў увесь твар. Моця сказаў, што працаваў да вайны цырульнікам у магілёўскім рачным порце і прапанаваў Ізоху свае паслугі. І тут Ігнат успомніў, як некалькі разоў заходзіў у гэтую цырульню і бачыў Моцю. Праверкі пасля гэтага скончыліся. Моцю сталі пасылаць на баявыя заданні.

Моця партызаніў, але не забываўся на сям’ю Сіліных. Пачуе, што ў бок сяла рухаюцца карнікі, ускаквае на каня і імчыцца ў вёску, каб папярэдзіць.

НЕЧАКАНАЯ СУСТРЭЧА

У чэрвені 1944 года пасля злучэння партызанскіх атрадаў з часцямі Чырвонай Арміі многія партызаны скіраваліся на захад. Моця Сахрай застаўся ў Магілёве. Дапамагаў узнімаць горад з руін. Працаваў у цырульні Магілёўскага чыгуначнага вакзала. Адночы на яе парозе з’явіўся... Іван Сілін. Гэта было настолькі нечакана, што Моця застыў на хвіліну з брытвай у руцэ. Пасля вайны ён спрабаваў высветліць лёс Сіліных, але атрымліваў супрацьлеглыя звесткі. І вось Іван сам яго адшукаў.

Якаў Міхайлавіч ЛАБОВІЧ

Пайшоў з жыцця Якаў Міхайлавіч Лабовіч. Ён кіраваў Гомельскім дзяржаўным цыркам каля 40 гадоў. Выдатны, прыстойны, чулы чалавек, шчыра адданы сваёй справе і калектыву...

Якаў Міхайлавіч нарадзіўся ў 1946 годзе, скончыў Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны. Пачаў працоўную дзейнасць у сістэме Міністэрства культуры ў 1972 годзе артыстам аркестра Дзяржшырка. Затым працаваў галоўным

адміністратарам, намеснікам дырэктара Гомельскага дзяржаўнага цырка, а з 1982 года — дырэктарам Гомельскага дзяржаўнага цырка, з 1997 года — генеральным дырэктарам, мастацкім кіраўніком відэвішчна-культурнага комплексу “Гомельскі дзяржаўны цырк”.

Усе гэтыя гады ён аддаваў свой бясцэнны вопыт, веды, майстэрства на карысць захавання і развіцця беларускага цыркавога мастацтва. Непасрэдна пад яго кіраўніцтвам былі праведзены дзясяткі цыркавых праграм.

Нямала працы і душэўных сіл было аддадзена стварэнню маляўнічых і запамінальных цыркавых шоу з удзелам артыстаў Беларусі. Шмат у чым дзякуючы яго намаганням Гомельскі цырк стаў жаданым месцам для правядзення гастрольных калектываў з Расіі, Малдовы, Украіны, іншых краін блізкага і далёкага замежжа.

Асаблівай ўвагі заслугоўвала яго дабрачынная дзейнасць, якую ён праводзіў, з’яўляючыся членам праўлення Гомельска-

га абласнога фонду “Міласэрнасць”, а таксама арганізоўваючы вялікую колькасць бясплатных выступаў для дзяцей, якія жывуць у раёнах, пацярпелых ад аварыі на Чарнобыльскай атамнай электрастанцыі, дзяцей-інвалідаў, дзяцей-сірот.

Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь, уся культурная грамадскасць шчыра смуткуюць у сувязі з раптоўнай смерцю Якава Міхайлавіча і выказваюць глыбокія спачуванні яго родным і бліжнім, калегам і сябрам.

Беларускі прафесійны саюз работнікаў культуры, інфармацыі, спорту і турызму выказвае спачуванне родным і бліжнім у сувязі са смерцю ЛАБОВІЧА Якава Міхайлавіча, генеральнага дырэктара ўстановаў культуры “Заслужаны калектыв Рэспублікі Беларусь” “Відэвішчна-культурны комплекс “Гомельскі дзяржаўны цырк”.

Калектыв Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь выказвае шчырыя спачуванні вядучаму інжынеру-электроніку Палаўнёву Паўлу Анатольевічу ў сувязі з напатаўшым яго горам — смерцю бацькі.

Асацыяцыя грамадскіх аб’яднанняў “Беларуская канфедэрацыя творчых саюзаў” і калектыв Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь выказваюць шчырыя спачуванні Сухавей Святанне Івану ў сувязі з напатаўшым яе горам — смерцю маці.

Атака пад марш на баяне

Ужо больш за 65 гадоў у Беларускаму дзяржаўнаму музеі гісторыі Вялікай Айчыннай вайны экспануецца нямецкі акардэон, захоплены партызанамі Віцебшчыны ў якасці трафея ў 1942 годзе. Гісторыю гэты экспанат мае надзвычай цікавую. Як і многія іншыя музычныя інструменты, што гучалі ў гады вайны ў беларускіх гаях, смяротна небяспечных для ворага.

ПАХАВАЛЬНАЯ МУЗЫКА ДЛЯ ГІТЛЕРА

16 мая 1942 года байцы атрада Дзіка 1-й Беларускай брыгады заўважылі на Заходняй Дзвіне каля вёскі Астроўскія дзве маторныя лодкі праціўніка, якія рухаліся з гарадка Сураж у Віцебск. Зладзіўшы на беразе засаду, партызаны адкрылі агонь і пашкодзілі адну лодку. Другой удалося праскочыць, аднак неўзабаве яна ізноў натрапіла на партызан — каля вёскі Белікава.

У выніку аперацыі абедзве маторкі былі захопленыя і пасля рамонтна выкарыстоўваліся партызанамі для сувязі паміж атрадамі і штабам брыгады. Узятая ў палон трое нямецкіх салдат і унтэр-афіцэр. Сярод іншых трафеяў была не толькі зброя, але і акардэон. Ён таксама знайшоў прымяненне — балазе, музыканты, здольныя на ім граць, у атрадзе былі. І неўзабаве інструмент загучаў у канцэртах партызанскай самадзейнасці. Ладзіліся яны не толькі ў лагery, але і падчас агітацыйных паездак па вёсках, мэта якіх — паказаць усяму люду, што нямецкая ўлада тут не назаўсёды.

Пазней акардэон быў перапраўлены праз “Суражскія вароты” ў Маскву. Партызаны прасілі ўрад БССР перадаць яго Беларускаму ансамблю песні і танца. У суправаджальным лісце яны пісалі: “Граіце на ім весялей, і хай гукі яго грукочуча пахавальным маршам для Гітлера”.

У верасні 1942 года гэты завет быў выкананы. Намеснік старшыні СНК БССР І.Ф. Валашын быў накіраваны ў Новасібірск, дзе ансамбль на той час працаваў у эвакуацыі. Уручэнне ліста і падарунка ад беларускіх партызан адбылося ва ўрачыстай атмасферы. Кіраўніцтва горада арганізавала вечар, на якім прысутнічала 350 чалавек — прадстаўнікоў грамадскіх, партыйных, камсамольскіх арганізацый, заводаў і фабрык Новасібірска. Пасля дакладу пра барацьбу на акупаванай тэрыторыі на сцэну выйшаў Беларуска ансамбль песні і танца. У Нацыянальным архіве Рэспублікі Беларусь захавалася праграма таго канцэрта: песні беларускіх кампазітараў, а таксама рускія народныя песні і, вядома, знакамітая “Кацюша”. Таксама шмат было і танцавальных нумароў. А партызанскі падарунак тут жа аправавалі на сцэне.

Трафейны акардэон прайшоў нямала франтавых дарог, стаўшы паўнапраўным удзельнікам канцэртных брыгад, сфармаваных Беларускаму ансамблем песні і танца. Ён гучаў на перадавых пазіцыях і ў шпітальных, яго слухалі маладыя байцы перад адпраўкай на фронт. Ды і пасля вайны інструмент служыў на карысць мастацтву. З 1944 па 1953 год ён лічыўся музычным рэквізітам Дзяржаўнай харавой капэлы БССР імя Р. Шырмы. А 20 лютага 1954 года загадам

Васіль застаўся ў страі, стаўшы... партызанскім баяністам! Разам з самадзейнымі спевакамі, яны нават ладзілі своеасаблівыя гастролі, выступаючы ў іншых атрадах і суседніх брыгадах. Не раз канцэрты адбываліся і для выскоўцаў, што павялічвала іх веру ў немінучую Перамогу.

Калі ўлетку 1943 года брыгада імя К. Ракасоўскага атрымала загад аб перадыслакацыі ў заходнія раёны Беларусі, Васіль Мураўёў праз сваю інваліднасць не змог удзельнічаць у гэ-

пачынку і культурных забаў байцоў, бесперабойнае забеспячэнне асабістага складу і насельніцтва вёсак радыёзводкамі прадстаўляецца да ўзнагароджання ордэнам Чырвонай Зоркі”. Атрымаў яго партызан 760-га атрада імя М. Берасоўскага Магілёўскай вобласці Быкадораў Міхаіл Аляксеевіч.

Вось што распавялі пра яго адшуканыя мною дакументы архіва. Нарадзіўся ён у 1921 годзе ў вёсцы Круглае Азоўскага раёна Растоўскай вобласці. Да

Гэтаксама не расставіўся Міхаіл і са сваім баянам. Адна справа, калі падчас зацішша ён весяліў сваіх баявых сяброў ці ўздымаў настрой жыхароў навакольных вёсак. І зусім іншая — калі яму даводзілася пакідаць лагер або стаянку падчас карных экспедыцый нацыстаў, цягнучы на сабе не толькі вінтоўку, але і радыёпрымач ды баян. Вядома, дапамагалі таварышы. Але калі ў пачатку мая 1943-га карнікі блакавалі атрад, і партызаны адчайна шукалі выхад з акружэння... У такіх варунках, здавалася б, трэба пазбавіцца ўсяго лішняга, каб лягчэй было ісці. Бачачы, як знемагае ад цяжару Быкадораў, як кінучь баян або схваць яго ў лесе — маўляў, жыццё ж даражэйшае. На што Міхаіл адказаў: “Хлопцы, гінучь — дык з музыкай”.

І сапраўды, у крытычны момант, калі варажае кола амаль самкнулася, Быкадораў зайграў бравы марш. Байцы з крыкам “ура” рванулі наперад — і вырваліся з акружэння.

Ва ўзнагародным лісце камандавання партызанскага атрада імя М. Бярозаўскага на прадстаўленне М.А. Быкадорава да ўзнагароджання медалём “Партызан Айчыннай вайны” ёсць прыпіска, зробленая камандзірам Бялыніцкай ваенна-аператыўнай групы Д.І. Фядотавым (760-ты атрад уваходзіў у яе склад): “5 мая 1943 года ў дзень прарыву блакады Быкадораў іграў на баяне падняў настрой байцоў, што спрыяла поспеху ў баі па разрыву варожага кальца”.

А ў выніковай справаздачы атрада ў раздзеле “Побыт і адпачынак” чытаем: “Вольныя гадзіны, прызначаныя для забаў, знаходзіліся ва ўладзе Быкадорава. Камсамалец, таленавіты і майстэрска баяніст, радыст і майстар іншых лясных спецыяльнасцяў — ён з’яўляўся арганізатарам вольнага часу, насычаў яго зямельным і карысным зместам. Зямлянкі і сялянскія хаты, дзе ўсталёўваў Быкадораў радыёпрыёмнікі, заўсёды былі дарэштвы набітыя людам”.

30 чэрвеня 1944 года 760-ты партызанскі атрад імя М. Бярозаўскага злучыўся з часткамі Чырвонай Арміі. Пасля яго расфарміравання многія партызаны былі накіраваныя на фронт або на працу па аднаўленні народнай гаспадаркі Беларусі, некаторыя паступілі ў распараджэнне абласных партыйных арганізацый. У іх ліку быў і Міхаіл Быкадораў. У спісе асабістага складу атрада ў графе “куды выбыў” запісана: “У распараджэнне Магілёўскага абкама КП(б)Б”.

На гэтым звесткі аб партызанскім радысце, баянісце і проста патрыёце нашай агульнай тады радзімы сканчаюцца. Як склаўся яго далейшы лёс? Хочацца спадзявацца, што праз чытачоў газеты атрымаецца даведацца болей пра гэтага выдатнага чалавека.

Генадзь БАРКУН,
гісторык

Той самы трафейны нямецкі акардэон. Фота прадстаўлена музеям

міністра культуры БССР партызанскі трафей быў перададзены музею гісторыі Вялікай Айчыннай вайны.

ПАРТЫЗАНСКИ БАЯНИСТ

І гэты выпадак быў далёка не адзінак. Не менш цікавы лёс і іншых трафейных інструментаў, якімі камандаванне брыгад і атрадаў часцяком ўзнагароджвала сваіх лепшых байцоў-музыкаў.

Ураджэнец вёскі Струй Палацкага раёна Васіль Мураўёў у чэрвені 1942 года ўступіў у партызанскі атрад імя М. Шчорса брыгады імя К. Ракасоўскага і з першых жа дзён пачаў удзельнічаць у баявых аперацыях. А калі пры разгроме варажага гарнізона быў здабыты нямецкі баян, камандзір быў вельмі ўзрадаваны, даведаўшыся, што навабранец умее карыстацца не толькі вінтоўкай. У гадзіны зацішша або адпачынку Васіль весяліў байцоў. Пад акампанемент яго баяна партызаны спявалі і нават ладзілі танцы.

У адным з баёў хлопец атрымаў цяжкае раненне, пасля якога ён ледзь мог хадзіць. Аднак

тым доўгім і цяжкім маршам па тылах праціўніка, і камандаванне самалётам адправіла яго на Вялікую Зямлю. Верны баян быў з ім. Музыкант атрымаў яго ад камандавання ў якасці развітальнага падарунка — у знак падзякі, як за баявую адвагу, так і за пранікнёныя вярчоркі.

Па дакументах архіва вядома, што партызан-баяніст быў накіраваны ў Свардлоўскую вобласць, дзе паступіў на пасільную працу на адным з ваенных заводаў. Менавіта туды 26 студзеня 1944 года Беларуска штаб партызанскага руху накіраваў паведамленне: загадам ад 23 лістапада 1943 года Васіль Мураўёў узнагароджаны медалём “Партызану Айчыннай вайны” II ступені.

“ГІНУЦЬ — ДЫК З МУЗЫКАЙ”

Працуючы ў Нацыянальным архіве Рэспублікі Беларусь, я звярнуў увагу на фармулёўку ў адным з узнагародных лістоў. Як правіла, прадстаўляючы таго ці іншага байца да ўзнагароды, камандаванне партызанскіх фарміраванняў паведамляла пра колькасць праведзеных дыверсій на камунікацыях праціўніка або адвагу падчас разгрому варажых гарнізонаў. А тут гранічна, коратка... і незвычайна: “За ўмелую арганізацыю побыту, ад-

вайны атрымаў музычную адвагу, працаваў у Растоўскім тэатры. У 1940 годзе прызваны ў Чырвоную Армію, кіраваў ансамблем 4-й Дона-Стаўрапольскай казацкай дывізіі, якая напярэдадні вайны знаходзілася ў Гродна.

У першыя трагічныя дні вайны Быкадораў, як і тысячы іншых савецкіх байцоў, быў змушаны прарывацца з нямецкіх катлоў. Пасля доўгіх блуканняў і страты надзеі перайсці лінію фронту давялося спыніцца ў вёсцы Дуброўка Клічаўскага раёна, дзе яго прытуліў адзін з мясцовых жыхароў. Міхаіл дапамагаў яму па гаспадарцы, вучыў яго сына ігры на баяне. Тут жа Быкадорава спатрэбіліся і веды па радыётэхніцы, атрыманых ім у першы год службы ў войску. Употаі ад акупантаў ён змайстраваў прымач, наладзіў яго “на Маскву” і разам з іншымі жыхарамі вёскі пачаў слухаць савецкія зводкі.

Паступова наладжваў ён і сувязь з першымі партызанскімі атрадамі, якія пачалі дзейнічаць у навакольных лясах. І 1 красавіка 1942 года Міхаіл Быкадораў увайшоў у склад аднаго з іх. Неўзабаве ўжо паўдзельнічаў у баі каля вёскі Разада, дзе, па словах камандзіра, “дзеінічаў смела і ўпэўнена”.

Дзякуючы Быкадорава байцы атрада пастаянна слухалі Маскву. Нават падчас зімовай блакады 1944 года, калі фашысты былі зусім побач, Міхаіл прымаў па радыё зводкі Саўінфармбюро і зачытваў іх партызанам, што надавала ім сіл і ўпэўненасці. Галодны і знясілены, ён здолеў захаваць прыёмнік і выйсці з ім з акружэння.

МУЗЕІ

НАЦЫЯНАЛЬНЫ МАСТАЦКІ МУЗЕЙ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ
г. Мінск, вул. Леніна, 20.
Тэл.: 327 45 62.

Пастаянныя экспазіцыі:
■ "Мастацтва Беларусі XII — XVIII стст.";
■ "Мастацтва Беларусі XIX — пач. XXI стст.";
■ "Мастацтва Беларусі XX — пач. XXI стст.";
■ "Мастацтва Расіі XVIII — пач. XX стст.";
■ "Мастацтва краін Заходняй і Цэнтральнай Еўропы XVI — XX стст.";
■ "Мастацтва краін Усходу XIV — XX стст.". **Раздзел "Сусвет Язэпа Драздовіча".**

Выставы:
■ Выстава рускага і беларускага іканапісу XVIII — пачатку XX стагоддзяў да 85 годдзя з дня нараджэння Мітрапаліта Філарэта — да 21 мая.
■ Выстава "Рускі імпрэсіянізм" (жывапіс, графіка і скульптура з калекцыі музея) — да 8 чэрвеня.
■ Выстава "Чырвоны — код нацыі. Сакральнасць, эстэтыка, улада".
■ Виртуальная выстава "Прадчуванне Вясны. Жанчыны і беларуская мастацкая кераміка XX стагоддзя".

Філіялы музея МУЗЕЙ "ДОМ ВАНЬКОВІЧАЎ. КУЛЬТУРА І МАСТАЦТВА І ПАЛОВЫ XIX СТ."
г. Мінск, вул. Інтэрнацыянальная, 33а. Тэл.: 327 88 78.
Пастаянныя экспазіцыі:
■ "Інтэр'еры шляхецкай сядзібы".
■ "Жыццё і творчасць Валенція Ваньковіча".
■ "Сядзібны партрэт XVII — сяр. XIX стст.".

МУЗЕЙ БЕЛАРУСКАГА НАРОДНАГА МАСТАЦТВА Ё В. РАЎБІЧЫ
Спарткомплекс "Раўбічы", Мінскі раён.
Тэл.: 507 44 69.
■ Пастаянная экспазіцыя.
■ Выстава "Повязь часоў", якая знаёміць з багаццем вобразаў традыцыйнага ручніка.
■ Майстар-клас па традыцыйнай тэхніцы роспісу вялікодных яек "Пісанкі". Кожную нядзелю а 12-й.
■ Выстава Святланы Піваварчык і Святланы Аляксеевай "Чараўніцтва іголачкі" — да 16 мая.

НАЦЫЯНАЛЬНЫ ГІСТАРЫЧНЫ МУЗЕЙ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ
г. Мінск, вул. К.Маркса, 12.
Тэл.: 327 43 22.
Экспазіцыі:
■ Абноўленая экспазіцыя "Старажытная Беларусь".
■ "Беларусь XVI — XVIII стст. у партрэтах і геральдыцы".
■ Бестэрміновая акцыя "Адзіны білет", якая дазваляе мінчанам і гасцям сталіцы наведаць музей і яго шэсць філіялаў, набыўшы ўсяго адзін білет у любым з іх.
■ Аўтарскі праект Ахрэма Белабровіка **VKL3D**.

У МІНСКУ ГАЗЕТУ "КУЛЬТУРА" МОЖНА НАБЫЦЬ У НАСТУПНЫХ КРОПКАХ:

магазіны "Белсаюздрук"	кіёскі "Белсаюздрук"
Падземны пераход ст.м. "Пятроўшчына".	ст.м. "Няміга", вул. М. Багдановіча.
Падземны пераход ст.м. "Плошча Перамогі".	Праспект Пераможцаў, 5. Вуліца Рабкораўская, 17.
Праспект Незалежнасці, 44.	Праспект Незалежнасці, 68, В.
Вуліца Валадарскага, 16.	Вуліца Лабанка, 2.

Фота Таццяны МАТУСЕВІЧ

■ Акцыя "Вольнае піаніна" — кожны дзень з 16.00 да 19.00.
Выставы:
■ Выстава "Беларусь: адраджэнне духоўнасці".
■ Выстава "Ад рымскага дэнарыя да беларускага рубля".
■ Выстава "75 гадоў разам: Беларусь — дзяржава-заснавальніца ААН", прымеркаваная да 75-годдзя Канферэнцыі ў Сан-Францыска па ўтварэнні Арганізацыі Аб'яднаных Нацый і Міжнароднага дня дэлегата, — да 24 мая.
■ Выстава аўтарскай некамерцыйнай канцэптуальнай галерэі "Брама" па выніках II пленэра на колах "Беларуская Парыжская школа" — да 18 мая.
■ Анлайн-акцыя пад хэштэгам **#красота_спасет_мир**.

Філіялы музея ДОМ-МУЗЕЙ ІЗ'ЕЗДУ РСДРП
г. Мінск, пр-т Незалежнасці, 31а. Тэл.: 290 68 47.
■ Абноўленая экспазіцыя "Гісторыя сацыял-дэмакратычнага руху канца XIX — пачатку XX стст."
■ Выстава "Привет из Минска", якая знаёміць з рознымі пластамі гарадскога жыцця на мяжы стагоддзяў і культур, — да 30 жніўня.

МУЗЕЙ СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ ДЗЯРЖАЎНАСЦІ
г. Мінск, вул. К.Маркса, 38.
Тэл.: 327 46 11.
■ Пастаянная экспазіцыя "Сучасная гісторыя Рэспублікі Беларусь: 1991 — 2017 гг.".

МУЗЕЙ ПРЫРОДЫ І ЭКАЛОГІІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ
г. Мінск, вул. К.Маркса, 12.
Тэл.: 327 06 33.
Экспазіцыі:
■ "Сезонныя змены".
■ "Вадаёмы і насельнікі прыбярэжных раслін".
■ "Хвойны тып лесу і насельнікі змяшанага лесу".
■ "Насельнікі ліставага і змяшанага лесу".
■ "Ахоўныя прыродныя ўчасткі, рэдкія віды жывёл".
■ Атракцыён "Стужачны лабірынт".
■ Атракцыён "Лазерны квэст".
■ Выстава "Народжаныя морам".
г. Мінск, вул. Багдановіча, 9а, Дом прыроды. Тэл.: 237 46 94.
■ Выстава "Жывая экзотыка" — да 26 ліпеня.

МУЗЕЙ ГІСТОРЫІ ТЭАТРАЛЬНАЙ І МУЗЫЧНАЙ КУЛЬТУРЫ
г. Мінск, Музычны зав., 5.
Тэл.: 220 26 67.
Пастаянныя экспазіцыі:
■ "Вытокі тэатральнай і музычнай культуры

на беларускіх землях"; "Музычная і тэатральная культура Беларусі ў Х — XIX стст."; "Беларуская музычная культура XX ст."; "Тэатральная культура Беларусі XX ст.".

ГАСЦЁЎНЯ УЛАДЗІСЛАВА ГАЛУБКА
г. Мінск, вул. Старавіленская, 14. Тэл.: 286 74 03.
■ Пастаянная экспазіцыя. Майстар-класы:
■ Музейныя заняткі "Тэатральная лялька" для дзяцей 5+.
■ Інтэрактыўныя музейныя заняткі "Асновы акцёрскага майстэрства" для дзяцей ад 5 да 10 гадоў.

МУЗЕЙ ГІСТОРЫІ БЕЛАРУСКАГА КІНО
г. Мінск, вул. Святрдлова, 4.
Тэл.: 327 10 75.
■ Пастаянная экспазіцыя "Гісторыя беларускага кінематографа".
■ Выстава "Для мяне кіно важней жыцця", прысвечаная 80-годдзю з дня нараджэння Валерыя Рубінчыка — з 12 мая да 28 чэрвеня.

БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ МУЗЕЙ ГІСТОРЫІ ВЯЛІКАЙ АЙЧЫННАЙ ВАЙНЫ
г. Мінск, пр-т Пераможцаў, 8.
Тэл. +375 (17) 203 07 92, +375 (29) 144 07 92, +375 (17) 327 11 66.
Музей працуе: аўторак-нядзеля з 10.00 да 18.00 (касы да 17.30), панядзелак — выхадны.
■ Пастаянная экспазіцыя.
■ Часовая экспазіцыя "Бухенвальд" да міжнароднага Дня вязня і 75-годдзя вызвалення вязняў гэтага нацыскага лагера — да 11 мая.
■ Экспрэс-выстава, прысвечаная 75-годдзю сустрэчы на Эльбе — да 20 мая.
■ Часовая экспазіцыя "Героі вайны на Краснай плошчы", прысвечаная 75-годдзю Перамогі і 75-годдзю парада Перамогі — да 6 ліпеня.

НАЦЫЯНАЛЬНЫ ГІСТОРЫКА-КУЛЬТУРНЫ МУЗЕЙ-ЗАПАВЕДНІК "НЯСВІЖ"
г. Нясвіж, вул. Ленінская, 19.
Тэл.: (8-01770) 2 06 60, 2 06 02; +37529 551 80 51, + 37529 190 31 49.

Палацавы ансамбль
■ Пастаянная экспазіцыя.
■ Гістарычны квэст "Таямніцы і загадкі палаца Радзівілаў". Па папярэдніх заяўках.
■ Міжнародная выстава "Модныя дамы ў Нясвіжэ" — да 31 мая.
■ Пастаянная экспазіцыя.
■ Квэст "Выхадкі старога захавальніка". Па папярэдніх заяўках.

ЗАМКАВЫ КОМПЛЕКС "МІР"
г.п. Мір, Карэліцкі раён, Гродзенская вобласць.
Тэл.: (8-01596) 2 82 90, (8-01596) 2 82 70.
■ Пастаянная экспазіцыя.
■ Тэатралізаваная экскурсія "Мірскі замак і яго ўладальнікі: шлях праз стагоддзі".
■ Экскурсія з элементамі дэгустацыі "У гасці да Пана Каханку".

■ Экскурсія з элементамі анімацыі і дэгустацыі "Мірскі замак. Гісторыя. Культура. Дэгустацыя".
■ Тэматычная экскурсія з элементамі квэста для дваіх "Інтрыгі Купідона".
■ Музейныя камунікатыўныя праграмы: "Табе, нашчадак, у добры дар...", "Ад усяго сэрца — самы лепшы пачастунак", "Капрызы моды ракако".
■ Дзіцячая тэатралізаваная экскурсія "Чараўная гісторыя ў Мірскім замку".
■ Правадзёнае вясельнае цырымоніі, святкаванне гадавіны вяселля.
■ Музейная фотапляцоўка.

ДЗЯРЖАЎНЫ ЛІТАРАТУРНА-МЕМАРЫЯЛЬНЫ МУЗЕЙ ЯКУБА КОЛАСА
г. Мінск, вул. Акадэмічная, 5.
Тэл.: 294 91 96.

Экспазіцыі:
■ "Якуб Колас. Жыццё і творчасць".
■ Экспазіцыя "Склеп" на сядзібе Якуба Коласа.
■ Праект "Вайна і мір. Беларусь памятае", прымеркаваны да 75-годдзя Перамогі.
■ Тэматычныя экскурсіі і лекцыйныя заняткі.
■ Тэатралізаваныя прадстаўленні паводле беларускіх народных казак.
■ Музейныя майстар-класы і заняткі.
■ Мультимедыйны комплекс "Чалавек. Асоба. Час".
■ Пешая экскурсія "Мясцінамі Коласа ў Мінску".
■ Інтэрактыўныя праграмы для сямейных наведвальнікаў, квэст-гульні "Таямніцы дома Песняра".
Акцыі:
■ "Самы лепшы дзень" (дзень нараджэння ў музеі).
■ Віншаванне ад музея, фотасесія "У дзень вяселля — у музей!"

МУЗЕЙ ГІСТОРЫІ ГОРАДА МІНСКА
Адміністрацыя музея:
г. Мінск, пл.Свабоды, 15.
Тэл. 342-24-38; 337-24-30.
www.minsk-museum.by

Філіялы музея ГАРАДСКАЯ МАСТАЦКАЯ ГАЛЕРЭЯ ТВОРАЎ Л.Д. ШЧАМЯЛЁВА
г. Мінск, вул. Рэвалюцыйная, 10.
Тэл. 379 53 78; 342 24 26.
■ Пастаянная экспазіцыя "Адкрыццё жывапісу". Прысвечана творчасці народнага мастака Беларусі Леаніда Шчамялёва.
■ Выстава жывапісу і графікі Ленінда Шчамялёва "Пра жанчын і пра вясну" — да 7 чэрвеня.
■ Выстава "Леаніды Шчамялёву — 97. Графіка з сямейнай калекцыі" — да 7 чэрвеня.
■ Выстава "Салют Радзіме" — да 5 ліпеня.

МАСТАЦКАЯ ГАЛЕРЭЯ МІХАІЛА САВІЦКАГА
г. Мінск, пл. Свабоды, 15.
Тэл. 337 24 30.
Экспазіцыі:
■ "Мастак. Грамадзянін. Герой". Прысвечана Ганароваму грамадзяніну г. Мінска Міхаілу Савіцкаму.
■ Выстава "Фарфоравыя гісторыі. Знакамітыя людзі

ПА ПЫТАННЯХ РАЗМЯШЧЭННЯ РЭКЛАМЫ Ў ГАЗЕЦЕ "КУЛЬТУРА"
звяртайцеся па тэлефоне +375 17 286 07 97 і па тэлефоне/факсе +375 17 334 57 41 альбо пішыце на электронны адрас kultura@tut.by!

ў фарфоры" — да 31 мая.
■ Выстава жывапісу і графікі "Горад сонца", прымеркаваная да 75-годдзя Перамогі ў Вялікай Айчыннай вайне і прысвечаная 10-годдзю Музея гісторыі горада Мінска — да 7 чэрвеня.

МІНСКАЯ ГАРАДСКАЯ РАТУША
г. Мінск, пл. Свабоды, 2.
Тэл. 337 24 30.
■ Экспазіцыя "Мінская Ратуша: гісторыя і сучаснасць".
■ Выстава "Сімвалы Перамогі", прысвечаная 75-годдзю Вялікай Перамогі — да 5 ліпеня.

ПАСТАЯННАЯ ЭКСПАЗІЦЫЯ "МІНСК. ВЕРХНІ ГОРАД. АРХЕАЛАГІЧНЫ МУЗЕЙ"
г. Мінск, вул. Кірылы і Мяфодзія, 6. Тэл. 337 24 30.
■ Пастаянная экспазіцыя.

ЭКСПАЗІЦЫЯ "МІНСКАЯ КОННАЯ ЧЫГУНКА"
г. Мінск, вул. Кірылы і Мяфодзія, 6. Тэл. 337 24 30.
■ Экспазіцыя складаецца з некалькіх раздзелаў, якія распавядаюць пра жыццё Мінска 1890 — 1920-х гг.

ПАСТАЯННАЯ ЭКСПАЗІЦЫЯ "КАРЭТНАЯ"
г. Мінск, вул. Кірылы і Мяфодзія, 8. Тэл. 337 24 30.
■ "Сані • вазок; каляска • брычка; карэта • вупраж" (пастаянная экспазіцыя па гісторыі гужавога транспарту жыхароў Мінска XIX — пачатку XX стст.).
■ Виртуальная гульні "Карэтны майстар".

МУЗЕЙ "ЛОШЫЦКАЯ СЯДЗІБА"
г. Мінск, праезд Чыжэўскіх, 8-2, 10. Тэл. 285-18-86.
■ Пастаянная экспазіцыя.

АРТ-ГАСЦЁЎНЯ "ВЫСОКАЕ МЬСТА"
г. Мінск, вул. Герцэна, 2а.
Тэл. 220-26-57; 337 24 30.
■ Выстава мастацкага тэкстылю "Мільфлер" кафедры дэкарэацыйна-прыкладнага мастацтва і касцюма Беларускай дзяржаўнай акадэміі мастацтваў — да 31 мая.

ДОМ-МУЗЕЙ АДАМА МІЦКЕВІЧА Ў НАВАГРУДКУ
г. Навагрудак, вул. Леніна, 1.
Тэл.: (8-01597) 2 43 40 (каса).
■ Пастаянная экспазіцыя: "Жыццё і творчасць Адама Міцкевіча".
■ Пастаянныя выставы: "Святло кухні Міцкевічаў", "Малюнк сельскага жыцця", "Пан Тадэвуш" праз час і народы".